

ს ღ ა ს უ
საქართველოს ღავით აღმაშენებლის
სახელობის უნივერსიტეტი

ბიძინა ზავანელი

რა არის დეემოკრატია?

ეროპული სტანდარტები
და
მოქმედების გეგმა

თბილისი
2005

ანოტაცია

მოსახლეობის, მათ შორის ახალგაზრდობის გამოკითხვისას აშკარად შეიმჩნევა დემოკრატიის შესახებ ცოდნის სიმწირე. დემოკრატიას აიგივებენ ან კანონის უზენაესობასთან ან აზრის გამოხატვის თავისუფლებასთან ან მოქმედების სრულ თავისუფლებასთან. მეორე მხრივ, ზოგიერთი დემოკრატიას უკავშირებს ხელისუფლების ნებას "მიანიჭოს" ხალხს თავისუფლებები, მაშინ როდესაც ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები ადამიანისაგან განუყოფელი და მისი თანდაყოლილი ნიშანია.

საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლის მსმენელთათვის ასევე უცნობი რჩება დემოკრატიის თანამედროვე გაგება. საქმე ისაა, რომ პოლიტოლოგთა და სამართალ-მცოდნეთა უმრავლესობა ჯერ კიდევ კერ განთავისუფლდა მარქსისტულ-ლენინური კომუნისტური შტამებისაგან, რის გამოც საზოგადოება, მათ შორის ახალგაზრდობა, რჩება ტოტალიტარულ იდეოლოგიურ ბურუსში.

ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრის, პროფესორის ბატონ ბიძინა სავანელის წინამდებარე ნარკვევი ცნობილი ქართველი მეცნიერის და პედაგოგის ქართულ ენაზე შესრულებული პირველი ნაშრომია, რომელშიც განხილულია დასავლური დემოკრატიის ძირითადი პრინციპები, მათი შიშართება ხელისუფლებასთან და პიროვნებასთან, მათი მნიშვნელობა სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების პროცესში, მათი როლი ეროვნული, რეგიონული თუ გლობალური კონფლიქტების მოგვარების საქმეში.

ნიშანდობლივია, რომ პირველად საგანმანათლებლო სისტემაში საგანი "დემოკრატიის საფუძვლები" ავტორის ინიციატივით შეტანილია საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტის სასწავლო პროგრამაში, რასაც თავად ავტორი წარმატებით უძღვება.

ნარკვევის მიზანია განმარტოს ხელისუფლების საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმები და ნებისმიერი თანამდებობის პირის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ხალხის უშუალო მონაწილეობის სამართლებრივი გზები.

ნარკვევი გამიზნულია საშუალო სკოლის მასწავლებლებისათვის, სტუდენტებისათვის და დაინტერესებული მკითხველისათვის.

საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი თეიმურაზ ქორიძე

დამტკიცებულია საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ

© ბიძინა სავანელი, 2004

გამოცემის არც ერთი ნაწილი არ შეიძლება რეპროდუცირებული იქნას ნებისმიერი ფორმით ავტორის წერილობითი თანხმობის გარეშე.

ავტორის უფლებები დაცულია.

“ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის
ნამდვილი წევრი, პროფესორი ბიძინა სავანელი
არის სამართლის თეორიის გამოჩენილი ავტო-
რიტეტი და საქართველოში ადამიანის საერთა-
შორისო უფლებების განათლების დამაარსებელი“.

ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის
ჟურნალი “აპდეიტ“, მარტი 2003 წელი
[www. update.nyas.org](http://www.update.nyas.org)

შესავალი -----	5
1. მცირე ექსკურსი ისტორიაში -----	11
2. დემოკრატია და სამოქალაქო საზოგადოება -----	17
3. დემოკრატია, ხელისუფლება და ადამიანის უფლებები -----	28
4. დემოკრატია და გაუყალბებელი არჩევნები -----	36
5. დემოკრატია და გლობალიზაცია -----	41
6. დემოკრატიის პერსპექტივები პოსტკომუნისტურ სივრცეში -----	49
7. საქართველოში დემოკრატიული რევოლუციის შესახებ -----	54
ინფორმაცია ავტორის შესახებ -----	61

შესავალი

ხელისუფლების ყოვლისშემძლეობის ილუზიისაგან განთავისუფლების მიზნით, საჭიროა თითოეულმა ინდივიდმა გაითავისოს ადამიანის უფლებების საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული სტანდარტები და მათი განხორციელებისათვის ბრძოლის აუცილებლობა, როგორც თითოეულის კეთილდღეობის ერთადერთი გარანტია. დასავლეთში დღეს ვინმეს თუ რამე სჭირდება, ასეთი იმთავითვე ცხადდება უფლებად და იგი იწყებს ბრძოლას მისი განხორციელებისათვის საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მეშვეობით, რადგან ადამიანის უფლებები არსებობენ ხელისუფალთა იმ დადებით ქმედებათა მიმართ, რისთვისაც ისინი უხდიან ხელფასს მათ ბეგარის სახით.

სახელმწიფოს ძალაუფლების სამართლებრივი შეზღუდვა, საზოგადოებაში მოქმედ ძალთა ავტონომია და მოქალაქეთა სათანადო განათლება არის დემოკრატიის არსებობის სამი წინაპირობა. ამ წინაპირობების არარსებობას ანდა სიმცირეს მივეყვართ დესპოტიზმთან.

საბჭოთა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ხალხთა დიდი მასისათვის კომუნიზმის მიმზიდველობა უპირატესად განპირობებული იყო მაღალი იდეალების მიმართ მარქსიზმ-ლენინიზმის თითქოსდა ერთგულებით: შრომა ხალხის საკეთილდღეოდ და არა პირადი გამდიდრებისათვის; ქალთა განთავისუფლება მძიმე საოჯახო და სამეურნეო საქმიანობისაგან; ბრძოლა მშვიდობისათვის. რეალობა, რომელიც ჩვენ დავინახეთ საბჭოური ფასადის უკან, იყო შემამფოთებელი და დამამცირებელი: 30-იანი წლების მასიური რეპრესიები; ხელისუფლების მიერ კორუფციის მეშვეობით ძალაუფლების შენარჩუნება; ადამიანთა მონური შრომა და ქალთა გამოყენება ყველაზე მძიმე და დაბალანაზღაურებად სამუშაოებზე; მშვიდობისათვის ბრძოლით მანიპულირება რუსული საბჭოთა იმპერიის შესანარჩუნებლად და გასაფართოებლად.

შედეგად, სოციალურ სფეროში დამკვიდრდა უზნეო პრინციპი, რომლის მიხედვითაც ხელისუფალთა მსუნაგობა დასაშვებია, ხოლო სიქველზე უნდა იზრუნოს მასამ.

პოსტ-საბჭოთა სივრცეში ყოფილი კომუნისტი ფუნქციონერის – შევარდნაძის ცრუ დაპირებები მომავალში გრანდიოზული პროგრამების რეალიზაციის შესახებ, ადამიანების მიერ უკვე აღიქმებოდა როგორც აფიორა, რადგან მათ მშვენივრად ესმოდათ, რომ მოგება არა ერს, არამედ ხელისუფლებაში მოკალათებულ ნაძირალებს დარჩებოდათ. დღეს ხალხის გამოღვიძება იმედის მომცემ ფაქტორად უნდა ვაღიაროთ დემოკრატიისათვის ბრძოლის გზაზე, რადგან ხალხი ფხიზლდება და ადამიანის უფლებას განიხილავს როგორც სახელმწიფოს ნებისმიერი რანგის თანამდებობის პირის თვითნებობისაგან თავის დაცვის ერთადერთ საშუალებას.

ამიტომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში პოლიტიკური ფილოსოფიის მთავარი ამოცანაა გააზრებული იქნას ის, რაც მოხდა ევროპაში 1917 წლიდან მოყოლებული 1989 წლამდე.

გაკვეთილი 1: როგორც კი ადამიანი იწყებს ღმერთის ფუნქციის მითვისებას, ნგრევა მატულობს კატასტროფულად.

გაკვეთილი 2: იქ სადაც, ხელისუფლება არ აძლევს თავის მოქალაქეებს სამართლებრივ საშუალებებს დაიცვას თავი ხელისუფლების თვითნებობისაგან, და კანონმდებლობას უსადაგებს პოლიტიკური მომენტის საჭიროებას და ეკონომიკური ძალაუფლების შენარჩუნებას, იქ სახეზეა ან დიქტატურა ან ანარქია.

ამიტომ არის, რომ პოსტკომუნისტური სივრცისათვის ასე დამახასიათებელია დიქტატურიდან ანარქიაზე და პირიქით გადასვლის საფრთხე. ამიტომ კომუნიზმის ანტითეზა არის არა ანტიკომუნიზმი, არამედ კანონის უზენაესობა და ხელისუფლებათა გამიჯვნა. რისი ღეფიცითი აშკარად შეიმჩნევა პოსტკომუნისტურ სივრცეში.

ჩვენს ემატება ხელისუფლების კომერციალიზაცია და კომერციის ჭატიზაცია, ერთი სიტყვით, ხელისუფლების და კომერციის შერწყმა, ანუ მდგომარეობა, როდესაც ხელისუფლება დაკავებულია კომერციით, ოღონდ კომერსანტი კანონის “კეთებით”.

არჩევანი არ უნდა შეიზღუდოს დილემით: ან ყოვლის დამორ-
უნველი გახევებული ბიუროკრატიის დიქტატურა ან ყოვლისმომცველი
თავისუფალი კორპორაცია “მაკრომსოფლიოს” ფორმით. სწორედ
ეს არჩევანი იდგა საბჭოთა რუსეთის იმპერიის ხალხების წინაშე
მანამდე, ვიდრე წლების ბოლოს და დგას დღესაც.

მაგრამ საჭიროა კი მოვახდინოთ არჩევანი ყოფილ საბჭოთა
კარკასურულ მთავრობასა, რომელიც “ყინავდა” სისტემას, და იქცა
თიხიდან მამად, და საბაზრო ეკონომიკის კარკასურას შორის, რომელიც
თიხის კი უზრუნველყოფს თავისუფლებას, მაგრამ ქვეყანაში ბაღებს
გლობალურ უთანასწორობას და სოციალურ უსამართლობას, უფრო
მეტად, ორივე შემთხვევაში უზომოდ ამდიდრებს ერთეულებს და
უზომოდ ალბათიკებს მასას. გამოსავალი? გამოსავალი მესამე გან-
მარტობაშია, მაგრამ არა როგორც ამ ორი უკიდურესობის “საშუ-
ალო არითმეტიკული”, არამედ მათ გარეთ არსებული ყლორტი
ამოქალაქო საზოგადოების სახით, რომელიც სრულიად გამორიცხ-
ავს როგორც ლოკალურ ისე გლობალურ დესპოტიზმს და ანარ-
ქიას. მხოლოდ ამ შემთხვევაში კაცობრიობა შესძლებს თავის კონ-
სერვაციას დაუქვემდებაროს როგორც მთავრობა, ისე ბაზარი.

სამოქალაქო საზოგადოება ის სივრცეა, რომელშიც ხდებ-
ა მთავრობის და ბაზრის “შეხვედრა”. სამოქალაქო საზოგადოების
უნქციონირება არ ეფუძნება არც დიქტატს (მართველობას) და არც
ანარქიას (უმართაობას), არამედ **თვითმართველობას**. იმყოფება რა
ხელისუფლებასა და ბაზარს შორის, სამოქალაქო საზოგადოება თავის
გარეშე ბუნებრივი გზით წარმოშობს თვითმართველობის ორგა-

ნოებს. დაფუძნებულს ნებაყოფლობით ასოცირებაზე. ის, ერთი და იმავე დროს, ახდენს როგორც ხელისუფლების თვითნებობის შეკავებას, ისე ბაზრისათვის დამახასიათებელი ანარქიის დათრგუნვას.

სამოქალაქო საზოგადოება არ გულისხმობს რაღაც ახალი სოციალური არქიტექტურის ფორმირებას. ეს არის უკანასკნელ საუკუნეებში დასავლეთში აპრობირებული, თვითმართვითი სოციალური ინსტიტუტების მოდერნიზაცია და სტრუქტურისა და დაკავშირებული თანამედროვეობის გლობალური პრობლემების მოგვარებასთან, მაგრამ არც სახელისუფლო და არც სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობათა დონეზე, რადგანაც ამ უკანასკნელთ აღარ ძალუძთ თვალი გაუსწორონ ახალ რეალიებს, მიიღონ მათი გამოწვევა. სანამ მოხდება მთავრობის დემოკრატიზაცია, უნდა ჩამოყალიბდეს დემოკრატიზებული მოქალაქე. იმისათვის, რომ ჩამოყალიბდეს დემოკრატიზებული მოქალაქე საჭიროა განვანათლოთ მოქალაქე ამ სფეროში.

ისმის კითხვა: დაინტერესებული იყო კი ანარქიული, არადემოკრატიული და კორუმპირებული შევარდნაძის მთავრობა ჰყოლოდა დემოკრატიულად მოაზროვნე მოქალაქე? შესაბამისად, რამდენად საიმედო იყო ანარქიული, არადემოკრატიული და კორუმპირებული მთავრობისაგან გველოდა მასების სათანადო განათლება დემოკრატიის პრინციპების და ნორმების პროპაგანდის დარგში? გამორიცხულია! მაშ ვინ უნდა იტვიროს დღეს ამ ფუნქციის კვალიფიციური განხორციელება? პასუხი ერთმნიშვნელოვანია: ლექტორთა კორპუსმა. მაგრამ აქ წარმოიქმება მეორე პრობლემა: პოსტსაბჭოთა სივრცეში, რამდენად ფლობს ქვეყანა დასავლეთის დემოკრატიულ ღირებულებებზე ორიენტირებულ ლექტორთა კორპუსს? საუბედუროდ, ლექტორთა ძირითადი მასა ფარულად ორიენტირებულია დემოკრატიის მარქსისტულ-ლენინურ, კომუნისტურ პრინციპებზე. ლექტორთა ძირითადი მასა მარქსის, ლენინის და სტალინის დაუსახელებლად ფაქტი-

ურად ეწვეიან მარქსიზმ-ლენინიზმის პროპაგანდას იუარისპრუდენ-ციაში. პოლიტოლოგიაში, ეკონომიკურ დისციპლინებში, სოციოლო-გიაში და ჰუმანიტარული მეცნიერების სხვა დარგებში.

მეორე მხრივ, ფაქტია, რომ კოკა-კოლამ, მაკდონალდსმა და CNN-მა დაიპყრო არადემოკრატიული ჩინეთი და სინგაპური, ნახ-ვერად დემოკრატიული რუსეთი და დემოკრატიული ჩეხეთი. ისტო-რიაში არა კაპიტალიზმმა წარმოშვა დემოკრატია, არამედ დემოკრა-ტიამ – კაპიტალიზმი. კაპიტალიზმი საჭიროებს დემოკრატიას და არა პირიქით, დემოკრატიას შეუძლია არსებობა კაპიტალიზმის გარე-შეც, რადგან კაპიტალიზმს არ შეუძლია დაიცვას და განავითაროს დემოკრატია. უფრო მეტი, კაპიტალიზმი ბადებს ზოგიერთ ისეთ სო-ციალურ ფაქტორს, რომელსაც შეუძლია მოარყიოს დემოკრატიული ინსტიტუტები, რადგან კაპიტალიზმი ემყარება მოგებას.

ბაზრის შესახებ მითი არის ყველაზე ვერაგი მითი პოსტ-საბჭოთა სივრცისათვის, რადგან მისი სწამს ბევრს, მაშინ როდესაც იგი არის ტრანსფორმირებული კომუნისტი ლიდერების და მათი კლანების მიერ ხალხზე დადებული უხილავი ბორკილები. ბევრი აზროვნებს პრიმიტიულად: საკმარისია დიქტატურა მისი ბრძანებლური ეკონომიკით კაპიტალიზმით შეიცვალოს, რომ კეთილდღეობა გაიფურჩ-ქნება, მაშინ როდესაც პოსტ-საბჭოთა კომუნისტური პოლიტიკური ელიტისათვის კაპიტალიზმი არის საშუალება მოასწროს ქვეყნის ბუნებრივი და ეკონომიკური რესურსების ძარცვა.

მეორეს მხრივ, კონფლიქტების (ზოგჯერ პოლიტიკური ელი-ტის მიერ პროვოცირებული კონფლიქტების) აფეთქება მსოფლიოს მრავალ რეგიონში, წარმოადგენს უმთავრეს დაბრკოლებას დემოკრატიის ჩამოყალიბებისათვის განვითარებად ქვეყნებში, მათ შორის პოსტ-საბ-ჭოთა სივრცეში. კულტურული დისბალანსის გამო კონფლიქტების გაღრმავება სრულიად მოსალოდნელია უახლოეს მომავალში, თუ არ

იქნა მიღებული ადეკვატური ზომები მათი სამართლებრივი პრეცედენტის თვალსაზრისით. კერძოდ, ფაქტები ადასტურებენ, რომ მსოფლიოს ბევრ რეგიონში გახშირდა რასიზმის გამოვლენა, შეჯახება ეთნიკურ ნიადაგზე, ძალას იკრებს რელიგიური ფუნდამენტალიზმი, პიროვნების და მოქალაქის ხმა სულ უფრო იძირება მრავალხმიანობაში, სულ უფრო ჭარბობს ჯგუფური აზროვნება. ახდენს რა თვითიდენტიფიცირებას, ჯგუფი მოითხოვს, რომ მისი ყველა წევრი მკაცრად და უსიტყვოდ დაემორჩილოს ზუსტად დადგენილ ღირებულებებს, რის გამოც “ყველა სხვა” ჯგუფი თუ პიროვნება განიხილება როგორც მტერი. ასეთი ჯგუფები სრულიად გამორიცხავენ აზრსაც კი ითანამშრომლონ და მოქმედების კოორდინაცია მოახდინონ სხვა ჯგუფებთან, მიიღონ ზოგიერთი ისეთი ღირებულება, რომელიც თუნდაც განამტკიცებდა მათ სტატუსს და საქმიანობის არეალს. ამდგომარადი “გახვედრება” აღვივებს ზიზღს, დევნას, ძალადობას. შედეგად ყალიბდება სტერეოტიპი: თანაგრძნობა განიხილება როგორც სისუსტე. ასეთი საშიშროების წინაშე დგას საქართველო დღეს.

სიტუაცია ევროპაში უფრო დაძაბა იმან, რომ საბჭოთა და იუგოსლავიის ფედერაციები შეიქმნენ არა ბუნებრივად, არამედ ხელოვნურად, იძულებით. შედეგმაც არ დააყოვნა: ორივე იმპერია დაიმსხვრა! შეიქნა ხრწნადი მცირე საბჭოთა იმპერიები ყოფილი კომუნისტი ლიდერებით.

1. მცირე მქსკურსი ისტორიაში

ამერიკის და საფრანგეთის რევოლუციები, მიუხედავად დემოკრატიის დამყარების მიმართულებით მათ შორის ბევრი მსგავსებისა, წარმოადგენდნენ თავისუფლების განსხვავებულ ინტერპრეტაციას.

ამერიკის რევოლუცია იყო თავისუფლების იდეის განხორციელება საბოლოო მიზნის გარეშე. თომას პეინის თანახმად, მას საფუძვლად დაედო ადამიანის ბუნებითი უფლება თვითონ განსაზღვროს თავისი ბედი. ამერიკულმა რევოლუციამ განზრახ უარი თქვა სრულყოფილი მომავლის უტოპიურ ხედვაზე, კონფლიქტებისაგან თავისუფალ საზოგადოებაზე სოციალური თანხმობის სასარგებლოდ, რომელიც დაემყარებოდა შესაძლებლობათა თანასწორობას, რელიგიურ თავისუფლებას და კანონის ძალაუფლებას. შედეგად ამერიკაში მივიღეთ ღია საზოგადოება და ღია ხალხი. თუმცა დიდი ხნის განმავლობაში ქვეყანა ურიგდებოდა მონობას, რომელიც შავ ლაქად დარჩა ამერიკის ისტორიაში.

საფრანგეთის რევოლუცია, პირიქით, წარმოადგენდა თავისუფლების იდეის განხორციელებას საბოლოო მიზნის მისაღწევად. ეს მიზანი ემყარებოდა მონტესკიეს იდეას ხელისუფლებათა განცალკევების და კანონის უზენაესობის შესახებ: “რაც არ არის აკრძალული, ის დაშვებულია”. ამ მიზანმა წარმოშვა ევროპის დემოკრატიული კულტურის ძეგლი – “ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია”, თუმცა ეს ძეგლი უახლოეს ხანში აღმოჩნდა გილიოტინის ჩდილში: საფრანგეთის რევოლუციამ წარმოშვა როგორც თავისუფლების პრინციპი, ისე რობესპიერის და სენ-ჟიუსტის იაკობინელთა ტერორი, მან მოგვცა როგორც ტერმიდორი, ისე ბონაპარტიზმი, მაგრამ დროებით.

რას წარმოადგენდა *რუსეთის რევოლუცია*? რუსეთში რევოლუციამ ომი გამოუცხადა ღმერთს უტოპიური მიზნის – კა-

ცობრიობის ნათელი მომავლის – უღმერთო კომუნიზმის მშენებლობის მიზნით. ბოლშევიკებმა კომუნიზმის მშენებლობა ეკლესიების ნგრევითა და ღვთის მსახურთა ხერგით დაიწყეს. ღმერთის გმობას მოყვა ეშმაკის აღზევება ლენინის სახით და ჯალათის ბატონობა სტალინის სახით. კომუნიზმი პრეტენზიას აცხადებდა იმაზე, რომ მან აღმოაჩინა ისტორიის ფარული საზრისი და იცოდა მისი ბოლო: სოციალური სამართლიანობა და მშვიდობა, რა დროსაც ხელისუფლების არმქონენი შესძლებდნენ სრული თანასწორობის დამყარებას სისხლიანი რევოლუციის და პროლეტარიატის დიქტატურის გზით. პრაქტიკულად კაცობრიობამ მიიღო შიშველი ძალადობის და სიცრუის შეუღლება, რომელმაც შეიწირა ყველაზე ჯანსაღი და ზნეობრივად სუფთა ნაწილი. მეცნიერებაში და პრაქტიკაში გაბატონდნენ შარლატანები...

დიქტატურის დამყარებას დაუყონებლივ მოჰყვა პროტესტი. კომუნიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის პირველი სტადია იყო “რევოზიონიზმი” - კომუნისტური პრაქტიკის კრიტიკა თვით კომუნისტური იდეოლოგიისათვის დამახასიათებელი ღირებულებების პოზიციიდან. ეს იყო ე.წ. “ყვავილის ჯანყი თავისი ფესვების მიმართ”.

მეორე ეტაპი იყო კომუნიზმის მეტაფიზიკური კრიტიკა, რომელმაც გამოაშკარავა რა კომუნიზმის მოჩვენებითი ფასადი, უარყო კოლექტივის კონტროლი ინდივიდზე და მის პირად ცხოვრებაზე. ფიგურალურად რომ ვთქვათ ეს იყო “კომუნიზმის კრიტიკა კომუნიზმის დასამყარებლად”. ასეთი კრიტიკის ყველაზე ნათელი მაგალითი იყო ლევ ტროცკი და მისი ნაშრომი “გაყიდული რევოლუცია”.

მესამე ეტაპი იყო კომუნიზმის არსობრივი კრიტიკა და ანტი-კომუნისტური მოძრაობა, რასაც სათავეში ედგნენ “სინდისის პატიმრები”: რუსეთში სახაროვი და საქართველოში კოსტავა. მათ შემდეგ პროცესები განვითარდა საწინააღმდეგო მიმართულებით, განსაკუთრე-

ბით საქართველოში.

საქართველოში დასადგურდა საფრანგეთის რევოლუციის პრინციპი: “ვინც ჩვენთან არ არის, ის ჩვენი მტერია”... ამით ისარგებლა რუსეთმა და საქართველოს დასუსტების მიზნით აამუშავა სტალინის მიერ თავის დროზე ჩადებული “ნელი მოქმედების ნაღები”: ააჯანყა აფხაზეთში ჩაჩები, ქართლში – ოსები, ანუ რუსეთის მოსაზღვრე რეგიონში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობანი, და პირიქით, გააძლიერა თურქეთის საზღვარზე მდებარე აჭარა და საქართველოს მოსაზღვრე სომხეთი... ამავე მიზანს ემსახურებოდა, ხალხის დენაციონალიზაცია, კოსმოპოლიტი ლიდერების მოსვლა ხელისუფლების სათავეში და ტოტალიტარიზმზე ნოსტალგიური განწყობის ინიცირება, რასაც დაემატა მართლმადიდებლობის ფუნდამენტალიზაცია. ასე მომზადდა რუსეთის მიერ საქართველოს შესამე, ამჯერად, “ხავერდოვანი” ოკუპაცია და ანექსია ...

არადა, პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვებულები როდესაც შეიკრიბნენ ვერსალში, მათ გამოიჩინეს შესაშური მონდომება იმ მიზნით, რომ დაეგმოთ გერმანია და ავსტრია კაცობრიობის წინაშე მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულებისათვის, მაგრამ გააკეთეს ძალზე ცოტა იმისათვის, რომ შეექმნათ პირობები რეალური დემოკრატიის დასამკვიდრებლად ევროპაში, რაც გამორიცხავდა ტოტალიტარიზმს. იმის მაგივრად, რომ ევროპას მთელი ძალისხმევა გადაეტანა მიზეზებზე, მათ ბრძოლა გამოუცხადეს შედეგებს. რეზულტატმაც არ დააყოვნა: პირველი მსოფლიო ომის ნანგრევებზე აღმოცენდა ფაშიზმის ორი სახესხვაობა: რუსული და გერმანული ნაციონალ-სოციალიზმი, შედეგად ორი ფაშისტური მანქანა ერთმანეთს შეეჯახა და “მივიღეთ” მეორე მსოფლიო ომი.

ისტორია ისევ განმეორდა: ფაშისტი ბელადების დასჯამ ვერ უშველა მსოფლიოს: კომუნისტური რუსეთის მიერ დასავლეთი

ჩათრეული იქნა არანაკლები საშიშროების მქონე “ცივ ომში”, რომელმაც შთანთქმა აურაცხელი ბუნებრივი და ეკონომიკური რესურსები.

ისევ აქცენტი გადატანილი იქნა შედეგზე, ამჯერად რუსულ კომუნისტურ რეჟიმზე. დასავლეთი თვლიდა, რომ ფაშიზმის ამ უკანასკნელი ბასტიონის მოსპობით, შესძლებდა დაემკვიდრებინა დემოკრატია. მაგრამ ეს იყო ილუზია, რადგან დამოუკიდებლობა აღდგენილ ქვეყნებში ავტომატურად არ დაწყებულა დემოკრატიზაცია. პოსტ-საბჭოთა სივრცეში ჩამოყალიბდნენ გადაგვარებული მცირე კომუნისტური რეჟიმები კომუნისტი ლიდერებით. დასავლეთმა თვითდინებაზე მიუშვა პროცესები, რითაც უნებურად სათავე დაუდო არნახულ კორუფციას და გადატაკების უკიდევანო პროცესს. კომუნისტური რეჟიმმა ლპობა გააგრძელა.

მთელი უბედურება ისაა, რომ კაცობრიობამ ვერა და ვერ ისწავლა ჭკუა. თითქოს შეცდომების განმეორება კაცობრიობის ნორმალური მდგომარეობა იყოს. ასეთი ეჭვის საფუძველი ისტორიაა. არსებობს სერიოზული საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ფუჟუიამა შეცდა, როდესაც ამტკიცებდა ცივილიზაციის ისტორიის დასასრულს, და შეიძლება დავეთანხმოთ დერენდორფს, რომ ცივილიზაციის ისტორია მხოლოდ იწყება, თუ რა თქმა უნდა მას დაწყება უწერია. ნებისმიერი უტოპია ერთი შეხედვით უნაკლოა, მაშინ როდესაც ადამიანებს ახასიათებს ნაკლოვანებები. რის გამოც უტოპია მავნეა, რადგან ადამიანის ბუნების არაადექვატურია. სალვადორ ალიენდეს ცდა შეექმნა სამართლიანი საზოგადოება კრახით დამთავრდა, იგი შეიცვალა პინოჩეტის დიქტატურით. რუსეთში 1917 წლის თებერვლის დემოკრატიული რევოლუცია შეიცვალა ოქტომბრის კონტრრევოლუციით. ორივე ანომალიაა, ჭეშმარიტება მათ შორის, უფრო ზუსტად, მათ გარეთაა. კაცობრიობას მანამ არ უწერია მომავალი, სანამ ის არ მიეჩვევა სამგანზომილებიან აზროვნებას.

ამიტომ, ისტორიულად ყოველთვის ისმოდა საკითხი მიგვენიჭება უპირატესობა: ჟან ჟაკ რუსოს მიერ შემოთავაზებულ ხალხის უშუალო დემოკრატიის პრინციპისადმი, თუ დემოკრატიის განვითარებაში პოლიტიკური პარტიების გადამწყვეტი როლის ბრიტანული მოდელისათვის; აბრამ ლინკოლნის ფორმულისათვის, რომ დემოკრატია არის ხალხის მართველობა, მართველობა ხალხისათვის და ხალხის მიერ, თუ დემოკრატია დაიყვანება ინტერესთა წარმომადგენლობაზე და პლურალიზმზე; დემოკრატიისათვის, როგორც პოლიტიკური რეჟიმისათვის, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდთა განსხვავებული ინტერესების და რწმენის დაცვას, თუ ერთი კანონისადმი ყველას თანასწორი დამორჩილების პრინციპისადმი. ამ ანტინომიებზე პასუხს ქვემოთ იხილავთ. ყველა შემთხვევაში, სწორედ დემოკრატია აღმოჩნდა ერთადერთი უნივერსალური ალტერნატივა მსოფლიოს გადასარჩენად მისი განვითარების მოცემულ ეტაპზე.

მეორე მხრივ, შეიძლება კი გახდეს დემოკრატია უნივერსალური ღირებულება ზოგჯერ ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული კულტურებისათვის, რელიგიებისათვის, რასებისათვის, ერებისათვის, უმცირესობებისათვის და სოციალური კლასებისათვის, მაშინ როდესაც თითოეული მათგანს აქვს დამოუკიდებელი და განუმეორებელი პარტიკულარული პოლიტიკურ-სამართლებრივი სტატუსი? ხომ არ თრგუნავს პარტიკულარულ პოლიტიკურ-სამართლებრივ სისტემებს დემოკრატიის უნივერსალიზმი?

პასუხი ისტორიულად დასაბუთებულია. პარტიკულარულმა პოლიტიკურმა რეჟიმებმა თეოკრატიის, აბსოლუტური მონარქიის, პროლეტარიატის დიქტატურის, აიათოლაიზმის და სიონიზმის სახით დაამტკიცეს თავიანთი უუნარობა შექმნან სტაბილური წესრიგი. უფრო მეტი, სწორედ ამ რეჟიმებმა შექმნეს უწინ და დღეს მსოფლიოს კათასტროფის წინამძღვრები. ფანატიზმის, ჰედონიზმის და ანარქიზ-

მის ახალმა ფორმებმა, კომპიუტერიზაციის და კლონირების ფეტი-
შირებამ გააღრმავეს ნაპრალი განვითარებად და განვითარებულ
ხალხებს და ადამიანებს შორის. ყველაფერი ზემოაღნიშნული ერ-
თად აღებული ზრდის აპოკალიპსის დადგომის შანსს.

ამ პროცესების გაღრმავების შემაკავებელი მექანიზმი დღეს-
დღეობით ჩადებულია დემოკრატიაში. სხვა საშუალება კაცობრიობას
ვერ არ გამოუგონია.

2. დემოკრატია და სამოქალაქო საზოგადოება

“მთავრობაში არავინ არ არის თავისუფალი”.

არისტოტელე

„დემოკრატია არის კანონის მართველობა,
რაც გამორიცხავს ტირანის მართველობას“.

პეროდოტე

სამოქალაქო საზოგადოების იდეა ჩამოყალიბებული იქნა ჯერ კიდევ ევროპული ცივილიზაციის გარიჟრაჟზე. ცნობილია ციცერონის განსაზღვრება, რომელიც მან მისცა რესპუბლიკას: “რესპუბლიკა არის არა მარტო რაიმე წესით გაერთიანებულ ადამიანთა ჯგუფები, არამედ ხალხის მსხვილი თანამეგობრობა, გაერთიანებული სამართლიანობის და თანამშრომლობის საერთო გაგებით, საყოველთაო კეთილდღეობის მისაღწევად”.

დღეს, როგორც არასდროს, სამართლიანობის პრინციპები განიხილება როგორც მყარი დემოკრატიის ერთადერთი პირობა, რადგან იგი ემყარება პოლიტიკურ და სოციალური თანასწორობის ორგანიზაციას პორიზონტალური და არა ვერტიკალური წესით, რა დროსაც გამოირიცხება სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ ხელისუფლების გადამეტება და ბოროტად გამოყენება, როგორც დემოკრატიის წინაპირობა.

1. დემოკრატიის ანტითეზა, როგორც ამას აღიარებს XX საუკუნის მეორე ნახევრის და XXI საუკუნის დასაწყისის თითქმის ყველა პოლიტიკური მოაზროვნე, არის ფაშიზმის ორი ფორმა: ნაციზმი და ბოლშევიზმი¹

¹ *The World Interparliamentary Symposium. Series "Reports and Documents" N21. Budapest, May 19-22, 1993.* კომუნისტური რეჟიმის გაიგივება ფაშიზმთან არავის არ უნდა აკვირებდეს. თავად ლენინი პროლეტარიატის დიქტატურის მეხოტბე მიუთითებდა: “დიქტატურა არის ძალაუფლება, რომელიც ემყარება ძალას და არ ემორჩილება კანონს”. *Vladimir Lenin, La Revolution Proletarienne. Bibliotheque communale. Paris. 1921. p. 18.* წინამდებარე ნაშრომის შესავალი და ექვსი თავი 2003 წლის 23 ნოემბრამდე ორი წლით ადრე დაიწერა და დასაბეჭდად წარედგინა ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციას, რომელმაც უსახსრობის(?) გამო ვერ დაბეჭდა იგი...

ცივილიზაციის ისტორიის დღევანდელი გადასახედიდან დაუძლეველ წინააღმდეგობაში იმყოფება, ერთის მხრივ, არისტოტელეს და პლატონის, და, მეორეს მხრივ, მარქსის, ენგელსის და ლენინის პოლიტიკური ფილოსოფია, რადგან პირველი ემყარება დემოკრატიას, მეორე – ტოტალიტარიზმს და ავტოკრატიაზმს. დღეს პრობლემა არა დემოკრატია როგორც ხალხის სახელმწიფოდ გაერთიანების ზოგადი მოდელი, არამედ დემოკრატია როგორც დემოსის ანუ ხალხის მართველობის კონკრეტული სისტემა.

დემოკრატია როგორც ხალხის მართველობის კონკრეტული სისტემა სახეზეა მაშინ, როდესაც არსებობს პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ხალხის მონაწილეობის და ნების გამოვლენის ეფექტური მექანიზმები სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის ურთიერთქმედების პროცესში, ე.ი. მაშინ როდესაც სამოქალაქო საზოგადოებას აქვს უნარი წარმართოს საჯარო და კერძო სექტორები ხალხისათვის სასურველი მიმართულებით განვითარებისაკენ, სამართლის ენაზე – აქვს ძალაუფლება მიმართულება მისცეს საჯარო სამართალს და კერძო სამართალს ადამიანის უფლებებზე მათი ორიენტირების გზით.²

სამოქალაქო საზოგადოების ამ ძალის და უნარის უმთავრესი მექანიზმია თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნები, და კანონის ბატონობასა და ხელისუფლებათა განცალკევებაზე დამყარებული ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების პრიორიტეტული მოქმედება, როგორც ეს ჩამოყალიბებულია საქართველოს კონსტიტუციის მეშვიდე მუხლში.³

სამოქალაქო საზოგადოება მოიცავს ადამიანთა ორგანიზებულ

² ბ. სავანელი, ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი, სახელმძღვანელო, 2001. გვ. 169.

³ Council of Europe Parliamentary Assembly. "Report on measures to dismantle the heritage of the former communist totalitarian systems". A/DUC/ 7568. 3 June. 1996, p.3. ზემოაღნიშნული აზრით დემოკრატიის დამკვიდრებას პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, სახელმწიფო დონეზე ხელს უშლიდა ტოტალიტარული რეჟიმისათვის დამახასიათებელი ცრუ იდეალები და ვალდებულებები დამყარებული ცენტრალიზური,

ასოციაციებს და ჯგუფებს, რომლებიც თავიანთ ფუნქციებს ახორციელებენ სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად. და ამავე დროს აკონტროლებენ მას. სამოქალაქო საზოგადოება მოიცავს სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროს, სადაც ინდივიდები ერთიანდებიან და მათ შეუძლიათ იმოქმედონ ავტონომიურად ცენტრალური ხელისუფლებისაგან ტოტალური ჩარევის გარეშე, და ამავე დროს აკონტროლონ პოლიტიკურ-ბიუროკრატიული ტექნოკრატიული ესტაბლიშმენტი. ასეთი სამოქალაქო საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია ე.წ. „გაფართოებადი დემოკრატია“, როგორც ეს უწოდა გამოჩენილმა მეცნიერ-იურისტმა ნორბერტო ბობიომ.⁴ ინდივიდთა ასეთ გაერთიანებებს უწოდებენ არასამთავრობო ორგანიზაციებს, რომლებიც საქმიანობენ კულტურის, ეკონომიკის, ადამიანის უფლებების დაცვის, სოციალურ და სხვა სფეროებში. ასეთებია კომპანიები, უნივერსიტეტები, პროფკავშირები, პროფესიონალური ასოციაციები, ეკლესიები და ა.შ, რომლებიც სარგებლობენ დამოუკიდებლობით და არ ექვემდებარებიან ხელისუფლების კონტროლს.

სამოქალაქო საზოგადოება იმყოფება საჯარო და კერძო სექტორებს შორის, სადაც ადამიანი ავლენს თავის ინდივიდუალურ ადამიანურ ფასეულობებს. ეს არ არის სივრცე, რომელშიც ადამიანი

ბიუროკრატიული და ბრძანებლური მენტალიტეტი, ხოლო საზოგადოებრივ დონეზე – კოლექტივიზმი, კოფორმიზმი და შიში. გარდამავალ პერიოდში შედეგად მივიღეთ ოლიგარქიის ბატონობა დემოკრატიის მაგივრად, სახელმწიფო მოხელეთა და კერძო სექტორის შერწყმა – ადამიანის უფლებების დაცვის მაგივრად, და კორუფცია – კანონის უზენაესობის მაგივრად, რასაც შეიძლება გამოეწვიოთ ტოტალიტარული რეჟიმის “ხავერდოვანი აღორძინება”. ეს პროგნოზი მართლდებოდა: რუსეთში, და მისი ხელშეწყობით ვოფილ “მოძმე” რესპუბლიკებში მე-9 კოლონაზე დაგრძნობით, ამ პროცესის წინაპირობები თანდათანობით ვალიდებდებოდა. ადრე საბჭოთა იმპერიის ერთგული მსახურები, დღეს კი მაღალ თანამდებობაზე ჯერ კიდევ შემორჩენილი ზოგიერთი პირი ცენტრში და რეგიონებში ამ პოლიტიკას განხორციელების საფრენს წარმოადგენენ. მათი ბნელი წარსულის გამოძვლავების და ხელისუფლების დაკარგვის შიშით ისინი ნებით თუ უნებლიედ “ჩრდილოეთის” სპექსამსახურების იარაღად რჩებოდნენ და რჩებიან. ასეთი პირების ლუსტრაცია ბალტიისპირეთში დროზე მოხდა, ამიტომ ეს პრობლემა ამ ქვეყნებს მოხსნილი აქვთ.

⁴ Norberto Bobbio, *The future of Democracy*. Barcelona, 1995. p.69-71.

პოლიტიკურ ურთიერთობას ამყარებს საჯარო ინსტიტუტებთან, მაგალითად როგორც ამომრჩეველი, და არც ის სივრცეა, რომელშიც ადამიანი ქონებრივ ურთიერთობებს ამყარებს სხვა სუბიექტებთან, მაგალითად, ყიდულობს ან ყიდის საქონელს. ეს არის სივრცე, რომელშიც ადამიანები ავლენენ თავის ადამიანურ „მე“-ს, მაგალითად, ქმნიან საქველმოქმედო საზოგადოებას, ზრუნავენ ბავშვთა და ინვალიდთა უფლებებზე, იბრძვიან გარემოს გაჯანსაღებისათვის, თანამშრომლობენ რელიგიურ დაწესებულებებთან და ა.შ. ეს არის „მოქალაქეობა“ ამ სიტყვის ფართო გაგებით, და თვითმართველობა ამ სიტყვის ვიწრო გაგებით.

ამიტომ, პოლიტიკურ ასპექტში უნდა განვასხვაოთ დემოკრატია ფართო და ვიწრო აზრით.

ფართო აზრით, დემოკრატია არის:

1. მართველობის პროცესი, რა დროსაც უმაღლესი ძალაუფლებით აღჭურვილია ხალხი, და ასეთ ძალაუფლებას იგი ახორციელებს უშუალოდ ანდა თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების გზით მის მიერ არჩეული წარმომადგენლების მეოხებით.

2. მართველობის მდგომარეობა, რომლის დროსაც უმაღლესი ძალაუფლებით აღჭურვილია ხალხი, და ასეთ ძალაუფლებას იგი ახორციელებს უპირატესად თვითმართველობის გზით, ვიდრე მის მიერ არჩეულ წარმომადგენლების მეშვეობით.

3. მართველობის შედეგი, რომელიც ხასიათდება ადამიანებს შორის უფლებების და პრივილეგიების ფაქტობრივი თანასწორობით პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ სფეროებში.⁵

⁵ *Random House Dictionary 2-d ed. 1977, p.167.*

ამრიგად, ფართო აზრით, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ, დემოკრატია როგორც პროცესი, დემოკრატია როგორც მდგომარეობა, და დემოკრატია როგორც შედეგი. დემოკრატიის ეს სამი სახესხვაობა ერთმანეთს არც გამოირიცხავს და არც ეწინააღმდეგება, ისინი წარმოადგენენ დემოკრატიის ღონეებს, საფეხურებს.

ვიწრო აზრით, დემოკრატია არის:

1. პოლიტიკურ პარტიებად ორგანიზებულ ინდივიდებს და ინდივიდთა ჯგუფებს შორის რეგულარული ინტერვალებით შეჯიბრის რეალური არსებობა ძალაუფლების მოსაპოვებლად და თანამდებობების დასაკავებლად, წინასწარ დადგენილი, საყოველთაოდ აღიარებული პროცედურების შესაბამისად;

2. მოქალაქეთა უფლება მონაწილეობდნენ ნებისმიერ ღონეზე ლიდერთა არჩევნებში თავისუფალი, გამჭვირვალე, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების გზით;

3. მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების და თავისუფლებების გარანტირება, რაც აღიარებულია საერთაშორისო კონვენციური სამართლის პრინციპებით და ნორმებით.

დემოკრატია ხორციელდება ნებისმიერ ღონეზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ინდივიდუალური მონაწილეობის გზით.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს დემოკრატიის გაფართოებას შრომით კოლექტივებში. მშრომელთა საბჭოებმა უნდა შეცვალონ ღირეპტორის ინსტიტუტი, რომელიც ფაქტიურად კომუნისტური რეჟიმის აგენტს წარმოადგენდა ადგილზე და არ გამოხატავდა შრომითი კოლექტივის ინტერესებს. მშრომელთა საბჭოები უნდა იქცნენ შრომითი კოლექტივის მიერ წარმოებული პროდუქციის მართვის ძირითად ორგანოებად. აქ საუბარია დემოკრატიულ სოციალიზმზე,

რომელიც გამორიცხავს სახელმწიფოს მიერ წარმოებული პროდუქციის ფაქტიურ ექსპოპრიაციას, რასაც ადგილი ქონდა ეკონომიკის საბჭოთა ცენტრალიზებულ სისტემაში. ხელისუფლების კონტროლი უნდა ხორციელდებოდეს მხოლოდ საგადასახადო სფეროში. ამრიგად, ძალაუფლება უნდა გადაეცეს რეალურ ადამიანებს ანუ პროდუქციის უშუალო მწარმოებელს და მათ წარმომადგენელს მშრომელთა საბჭოს სახით. ეს არის საბჭოთა ტოტალიტარიზმის, დიქტატურის და ავტორიტარიზმის დაძლევის უმთავრესი გზა. ეს გზა უზრუნველყოფს ნებისმიერი დონის კოლექტივის მიერ გადაწყვეტილების მიღებისას ინდივიდის მონაწილეობის უფლების ეფექტურ განხორციელებას. ეს პრინციპი ვრცელდება ნებისმიერი ხასიათის შრომით კოლექტივზე, მათ შორის ისეთებზე, რომლებიც უშუალოდ არ აწარმოებენ მატერიალურ დოვლათს. ამასთან, ნებისმიერი ხასიათის შრომით კოლექტივი ქირაობს ბიუროკრატიულ აპარატს, ტექნიკურ პერსონალს და ექსპერტებს, მათ შორის დირექტორს, აკისრებს რა მათ ადმინისტრაციულ ანდა მატერიალურ პასუხისმგებლობას შრომითი ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის.

სამართლებრივ ასპექტში, დემოკრატია ეყრდნობა სამართლებრივი ნორმების სიტემას, რომელიც აგებულია კანონის უზენაესობის, ხელისუფლებათა გამიჯვნის და ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფის პინციპებზე. ეს პრინციპები ჩვეულებრივ ჩამოყალიბებულია კონსტიტუციებში, რომლებიც ახდენენ ხელისუფლებათა საქმიანობის რეგულამენტირებას.

სახელდობრ, დემოკრატია ემყარება ინდივიდის კონსტიტუციურ უფლებას მოსთხოვოს შესაბამის ხელისუფლებას კანონის უზენაესობის, ხელისუფლებათა გამიჯვნის და ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფის პრინციპების დაცვა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელმწიფოს ეკისრება კონსტიტუციური ვალდებულება ინდივიდების მიმართ,

რომ შესაბამისმა ხელისუფლებამ დაიცვას კანონის უზენაესობის, ხელისუფლებათა გამიჯვნის და ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფის პრინციპები.⁶ სამართლებრივ ასპექტში დემოკრატიის ასეთი გაგება არის კრიტერიუმი ამა თუ იმ რეჟიმის შესაფასებლად დემოკრატიის არსებობა—არარსებობის, თუ დემოკრატიის ხარისხის თვალსაზრისით. ამასთან, დემოკრატიის სამართლებრივი ასპექტი, დამყარებული სამართლის მხოლოდ წმინდა გაგებაზე, ვერ უზრუნველყოფს სრულ დემოკრატიას, თუ ის არ არის გავრცელებული და დაბალანსებული სამოქალაქო საზოგადოების ავტონომიური ინსტიტუტების თავისუფალი ფუნქციონირებით.⁷ ამრიგად, პრობლემის გადაჭრა სამართლის წმინდა თეორიის და ბუნებითი სამართლის მორიგებაში უნდა ვეძებოთ.

დემოკრატია, ადამიანის უფლებები და კანონის უზენაესობა ერთმანეთისაგან განუყოფელ, ურთიერთდამოკიდებულ და ურთიერთგანმაპირობებელ ურთიერთობაში იმყოფება, რაც ზუსტად არის ჩამოყალიბებული ეუთოს დოკუმენტში „**პარიზის ქარტია ახალი ევროპისათვის**“.⁸ დემოკრატიის არსის გასაგებად ამ დოკუმენტს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ამიტომ მოგვყავს ტექსტი შემოკლებული სახით.

⁶ ოქსფორდის უნივერსიტეტის ახსნა-განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად: „კონსტიტუცია არის იმ პრინციპების და ნორმების ერთობლიობა, რომლითაც იმართება ხელისუფლება“, (და არა საზოგადოება, ხალხი ან სხვა რამ. ბ.ს.). (Oxford Dictionary 2-d ed., 1995 p. 237. პოპულარულ ენაზე: კონსტიტუცია იწერება ხელისუფლებისათვის, და არა ხალხისთვის, ხელისუფლების და არა ხალხის სამართადად. კონსტიტუციის მიზანია ხელისუფლება მოაქციოს სამართლებრივ საზღვრებში, სამართლებრივად შებოჭოს იგი.

⁷ გ. ნანუიშვილი, სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა. თსუ, 1928.

⁸ *Charter of Paris for a New Europe*, 30 LLM, Nov. 21, 1991.

“დემოკრატიის, მშვიდობის და ერთიანობის ახალი ერა”

“ჩვენ, ევროპაში უშიშროების და თანამშრომლობის კონფერენციის მონაწილე სახელმწიფოების და მთავრობათა მეთაურები, შევიკრიბეთ პარიზში ღრმა ცვლილებების და ისტორიული მოლოდინის ჟამს. ევროპაში კონფრონტაციის და განცალკევების დრო დამთავრდა. ჩვენ ვაცხადებთ, რომ ამიერიდან ჩვენი ურთიერთობა დაემყარება პატივისცემას და თანამშრომლობას.

ევროპა ინთავისუფლებს თავს წარსულის შემკვიდრებისაგან. ადამიანთა სიბამაცემ, ხალხების ნების სიმტკიცემ და ჰელსინკის დასკვნითი აქტის ძალამ დასაბამი მისცა დემოკრატიის, მშვიდობის და ერთიანობის ახალ ერას ევროპაში.

ღრმა აღვასრულოთ ჩვენი ხალხების ათეული წლების ნანატრი იმედები და მოლოდინი: მტკიცე პასუხისმგებლობა დემოკრატიის წინაშე, დამყარებული ადამიანის უფლებებზე და ძირითად თავისუფლებებზე; აყვავება ეკონომიკური თავისუფლების და სოციალური სამართლიანობის მეოხებით; ყველა ქვეყნის თანასწორი უსაფრთხოება.

დასკვნითი აქტის 10 პრინციპი გემოძლერავს ჩვენ ღირსეული მომავლის მიმართულებით, ისევე როგორც ისინი გვინათებდნენ გზას უკეთესი ურთიერთობის მიმართულებით გასული 15 წლის განმავლობაში. ეუთოს ყველა ვალდებულების სრულმა განხორციელებამ უნდა შექმნას საფუძველი იმ ინიციატივებისა, რომლებსაც დღეს ჩვენ ვკისრულობთ, რათა ჩვენმა ერებმა იცხოვრონ თავიანთი მისწრაფებების შესაბამისად.

“ადამიანის უფლებები, დემოკრატია და კანონის უზენაესობა”

“ჩვენ ვიკისრეთ ვაშენოთ, ვაჩყაროთ და ვამტკიცოთ დემოკრატია როგორც მართველობის ერთადერთი სისტემა ჩვენი ზალხებისათვის. ამ მიზნით ჩვენ უკერთულებთ შემდეგ პრინციპებს:

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები წარმოადგენენ ყველა ადამიანის დაბადებისმიერ უფლებებს, არიან მათგან განუყოფელი და უზრუნველყოფილი კანონით. მათი დაცვა და ხელშეწყობა არის მთავრობის უპირველესი ვალდებულება. მათი პატივისცემა არის მთავარი გარანტია სახელმწიფოს ძლევაძოსილების წინააღმდეგ. მათი შესრულება და სრული განხორციელება არის თავისუფლების, სამართლიანობის და მშვიდობის საფუძველი.

დემოკრატიული მთავრობა ემყარება ზალხის ნებას, რასაც იგი რეგულარულად გამოხატავს თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნების გზით. დემოკრატია აქვს თავისი საფუძველი ადამიანის პიროვნებისადმი და კანონის ბატონობისადმი პატივისცემის სახით. დემოკრატია არის აზრის გამოხატვის, საზოგადოების ყველა ჯგუფისადმი მიმტკეებლობის და თვითეული პიროვნების შესაძლებლობათა თანასწორობის საუკეთესო დამცველი.

დემოკრატია, თავისი წარმომადგენლობითი და პლურალისტური ზასიათით გულისხმობს ამომრჩეველთა წინაშე ანგარიშვალდებულებას, სამივე ხელისუფლების ვალდებულებას მიუკერძოებლად იმოქმედონ კანონის და სამართლიანობის შესაძამისად. არავინ არ შეიძლება იყოს კანონზე მაღლა.

ჩვენ ვადასტურებთ, რომ ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე, ყველა ინდივიდს აქვს უფლება:

- აზრის, რწმენის და რელიგიის თავისუფლებაზე,
- გაერთიანების თავისუფლებაზე,

– თვითნებური დაკავებისაგან ან დაპატიმრებისაგან თავისუფლებაზე,

– წამებისაგან და სასტიკი, არაადამიანური, ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისაგან თავისუფლებაზე.

გარდა ამისა, ყველა ინდივიდს აქვს უფლება:

– იცოდეს თავისი უფლებები და იმოქმედოს მათ შესაბამისად.

– მონაწილეობდეს თავისუფალ და სამართლიან არჩევნებში.

– სამართლიან და საჯარო სასამართლოზე დანაშაულში ბრალდების გამო.

– საკუთრების ფლობაზე როგორც მარტო, ისე სხვებთან ერთად.

– ისარგებლოს თავისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებით.

ჩვენ ვადასტურებთ, რომ ყველა ეროვნული უმცირესობის ეთნიკური, კულტურული, ენობრივი და რელიგიური თვითმყოფობა იქნება დაცული, და ეროვნულ უმცირესობებთან მიკუთვნებულ პირებს ექნებათ უფლება თავისუფლად გამოხატონ, შეინარჩუნონ და განავითარონ თავიანთი თვითმყოფობა ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე და კანონის წინაშე სრული თანასწორობის პირობებში.

ჩვენ უზრუნველყოფთ, რათა თითოეულმა ისარგებლოს ეფექტური სასამართლო პროცედურებით, როგორც ეროვნულ ისე საერთაშორისო დონეზე, მისი უფლებების ნებისმიერი დარღვევის წინააღმდეგ.

ამ მითითებების სრული პატივისცემა არის ის ნოყიერი ნიადაგი, რომელზედაც ჩვენ ვცდილობთ ვაშენოთ ახალი ევროპა.

ჩვენი სახელმწიფოები ითანშრომობდნენ და მხარს დაუჭერენ ერთმანეთს იმ მიზნით, რომ დემოკრატიული მონაპოვარი გაეზადოთ შეუქცევადი.”

ამასთან, დაუშვებელია დაეამყაროთ დემოკრატია მხოლოდ კანონის უზენაესობის წმინდა გაგებაზე. ეს აზრი ეკუთვნის მეოცე საკუნის სამართლის ფილოსოფიის გამორჩეულ და წამყვან სპეციალისტს ჰანს კელზენს, რომელიც მოითხოვდა საკანონმდებლო ხელისუფლების დაქვემდებარებას კანონის კონსტიტუციურობის პრინციპისადმი. და მართლაც, პრინციპი „კანონი კანონია“ არის პოლიტიური სახელმწიფოს კლასიკური ფორმულა, რომელიც ამართლებდა და ამართლებს ნებისმიერ ანტიკონსტიტუციურ კანონს. ამ პრინციპის მოშველიებით ამართლებდნენ კომუნისტი ფაშისტები 30-იან და შემდგომ წლებში ჩადენილ რეპრესიებს: „წითელ პროფესორთა“ ხელშეწყობით პროგრესულად მოაზროვნეთა მასობრივ დახვრეტებს და მათი ოჯახის წევრების გადასახლებას ციმბირის უკაცრიელ რაიონებში, ხოლო 60-70-იან წლებში სხვაგვარად მოაზროვნეთა დევნას.

კანონის უზენაესობა, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს კონსტიტუციის როგორც უმაღლესი კანონის უზენაესობას და მისადმი ყველა სხვა კანონის შესაბამისობას. კანონის უზენაესობის გარანტი უნდა იყოს საკონსტიტუციო სასამართლო, როგორც სამართლიანობის უმაღლესი ინსტანცია.

ასეთია, მოკლედ დემოკრატიის ევროპული სტანდარტები სამოქალაქო საზოგადოებაში.

3. დემოკრატია, ხელისუფლება და ადამიანის უფლებები

როგორც დასაწყისში აღინიშნა, დემოკრატიის მთავარი მამოძრავებელი ძალა არის სამოქალაქო საზოგადოება, რომელიც აბალანსებს საჯარო და კერძო სექტორებს ადამიანის უფლებებზე აქცენტის გადატანით. ამიტომ დემოკრატიისათვის მნიშვნელოვანია, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტია, თანაფარდობა სამოქალაქო საზოგადოებას და სახელმწიფოს შორის. დემოკრატიული პროცესი ნიშნავს არა იმას, თუ რისი მიღწევა აქვს განზრახული სამოქალაქო საზოგადოებას, არამედ ის რასაც იგი რეალურად აღწევს.

დემოკრატია სახეზეა, თუ კი არსებობს შემდეგი პირობები:

- საჯარო ინსტიტუტების მისაწვდომობა და ღიობა ყველა მოქალაქისათვის;

- საჯარო ინსტიტუტების საქმიანობის გამჭვირვალობა;

- საჯარო ინსტიტუტების ანგარიშვალდებულება საქმიანობის ეფექტურობის შესახებ;

- საჯარო ინსტიტუტების არაკორუმპირებულობა.⁹

სამართლებრივ ასპექტში, დემოკრატია არის იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრავს კონსტიტუციის

⁹ ყველა ქვეყნის საჯარო ინსტიტუტებისათვის მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია კორუფცია, მაგრამ განვითარებად ქვეყნებში, განსაკუთრებით პოსტ-კომუნისტურ სივრცეში, იგი რჩება სახელმწიფოს ლატენტურ სისტემად, რადგან კომუნისტურ ქვეყნებში კორუფცია იყო სახელმწიფოს მართვის მეთოდი, რომელიც უზრუნველყოფდა ერთადერთი მართველი პარტიის მიერ ძალაუფლების შენარჩუნების და გახანგრძლივების საშუალებას, რადგან მისი მეოხებით მას ტერორიზებული ეავდა აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლება ცენტრში და ადგილებზე აღებ-მიცემობის ჯაჭვური სტრუქტურის პრინციპით (ამის ეკონომიკური მექანიზმი იყო დაბალი ხელფასები, რომელსაც დაემატა უხელფასობა). საქართველოში მდგომარეობა დაამძიმა შევარდნაძემ, რომელიც განასახიერებდა ორთაყიან ღრაკონს: ერთის მხრივ, ეკეკლუცებოდა დასავლეთს, ხოლო მეორეს მხრივ, შეფარულად იბრძოდა რუსეთის ბატონობის სრული ბატონობის ასაღორძინებლად, და ამ მიზნის მისაღწევად კორუფციის მეშვეობით ზრწნიდა, აპარტახებდა და ასუსტებდა საქართველოს. ეს იყო დაღატი ღვთის და ერის წინაშე.

„უზენაესობის, ხელისუფლებათა განცალკევების და ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმებს.

როგორც დასაწყისში აღინიშნა, დემოკრატიის ანტიოეზა არის ავტორიტარიზმი, რომელიც იწვევს მასობრივ ვიქტიმიზაციას და სპობს სამოქალაქო საზოგადოებას ჩანასახშივე, ხოლო შემდეგ ქმნის ხელისუფლებას, დამყარებულს არამიმტევებელ იდეოლოგიაზე (გაიხსენეთ კომუნისტების ლოზუნგი: მარქსიზმ-ლენინიზმი არის ერთადერთი(?) სწორი და მეცნიერულად დასაბუთებული თეორია), და ასეთ ხელისუფლებას აყალიბებს საზოგადოების ნაძირალა ელემენტებით, რომლებიც მზად არიან ჩაიღონ ნებისმიერი სისაძაგლე (გაიხსენეთ საბჭოთა იმპერიის 30-იანი წლების ძალოვანი სტრუქტურების პერსონალური შემადგენლობა და მათი სიველურე). შედეგად ყალიბდება „ზოროტების იმპერია“, რომელიც გამოირიცხავს სამოქალაქო საზოგადოებას და სოციალური კონტროლის ნებისმიერ ფორმას. იქმნება ვაკუუმი, რომელსაც ავსებს ვიქტიმიზაციის პოლიტიკა და პრაქტიკა (გაიხსენეთ ციმბირში სტალინის საკონცენტრაციო ბანაკები და ყაზახეთში შექმნილი ჩასახლებები).

სამოქალაქო საზოგადოების და სოციალური კონტროლის არარსებობა იწვევს კორუფციას, რომელიც მოიცავს მთლიანად ხელისუფლებას დაწყებულს პირველი პირიდან და ქმნის სრული დაუსჯელობის ავტოსფეროს.¹⁰ შედეგად ვიღებთ გადაგვარებულ მთავრობას, რომელიც იწვევს ერის დეგრადაციას, რაც თავის მხრივ ღალატის ტოლფასია.¹¹

დემოკრატიას არ შეუძლია იარსებოს სამოქალაქო საზოგა-

¹⁰ *Final Report and Annexes of the Commission of Experts Established Pursuant UN Security Council Resolution 780 (1992) in 88 Am. J. Int'l (1994)*

¹¹ საქართველოსთან მიმართებაში მხედველობაში მისაღებია ის, რომ ერთი კუთხის ზოგიერთი წარმომადგენლის კონსერვატიულობის და მეორე კუთხის ზოგიერთი წარმომადგენლის სეპარატიზმის არაერთხელ შეეწირა საქართველოს მთლიანობა. ეს ყურად უნდა იღოს ახალმა მთავრობამ.

დღების გარეშე, და სამოქალაქო საზოგადოებას არ შეუძლია იარსებობის მოსახლეობის გარეშე, რომელსაც აქვს ნება და უნარი იმოქმედოს თავის ფასეულობათა და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების დასაცავად. ამდენად, მოსახლეობას უნდა ქონდეს ცოდნა და უნარი განახორციელოს თავისი ინდივიდუალური და კულექტიური უფლებები იმ მიზნით, რომ დაამკვიდროს დემოკრატია, შეინარჩუნოს დემოკრატიული პროცესები და უზრუნველყოს, რათა ამ პროცესებმა იმუშაონ ეფექტურად და შეთანხმებულად. ამ თვალსაზრისით, მოსახლეობის განათლებას ენიჭება გადამწყვეტი როლი სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირების და პროგრესის გზაზე. განათლების დაბალი დონე ბაღებს აპატას და ინდეფერენტიზმს, რაც ნოყიერ ნიადაგს უქმნის თანამდებობის პირებს არა მარტო მოახდინონ ხელისუფლების უზურპაცია, არამედ იქცნენ კაპიტალისტებად. შედეგად შეიძლება მივიღოთ პრეზიდენტი ბიზნესმენი, ფინანსთა მინისტრი ბიზნესმენი, პარლამენტის წევრი ბიზნესმენი, საბაჟოს უფროსი ბიზნესმენი და ა.შ. ასე აყალიბებდა შევარდნაძე საქართველოში “ველურ კაპიტალიზმს”. მოსახლეობის სიღატაკემ უკიდურეს ზღვარს მიაღწია, საზოგადოების კულტურული დონე და ზნეობა კატასტროფულად დაეცა, მოიმატა თვითმკვლელობამ და აგრესიულობამ, ადამიანებს შორის უნდობლობამ და შურმა მიიღო საშიში მასშტაბები, სრულიად გაუცხოვდა მოსახლეობა და მთავრობა. ასეთია კომუნისტური სისტემის რღვევის ბოლო სტადიისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშნები, რაც ასე თვალნათლივ გამოიკვეთა საქართველოში.

ამიტომ მოსახლეობას უნდა განემარტოს განსხვავება კომუნისტურ იდეოლოგიასა და პლურალისტულ დემოკრატიას შორის. მარქსიზმ-ლენინიზმი ქადაგებს სოლიდარიზმს, თანასწორობას და თავისუფლებას პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარების მეოხებით, ანუ ძალადობით, ხოლო პლურალისტური დემოკრატია — სოციალ-

ური კუპანიზმის და მიმტველებლობის გზით, ანუ კლასობრივი თანხმობით. პირველი ემყარება კოლექტივისტური სოციალიზმის ღოგმებს, მეორე — ლობერალური სოციალიზმის პრინციპებს.

ლიბერალური სოციალიზმი უხამებს ერთმანეთს კოლექტივის და ინდივიდის ინტერესებს. ამ ორ საწყისს შორის წინააღმდეგობის შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს ინდივიდის ინტერესებს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების სამართლის ჩარჩოებში, რაც გამორიცხავს ინდივიდის უფლებების დაცვას სხვა ინდივიდთა უფლებების დარღვევის ხარჯზე. უფრო მეტი, ინდივიდსა და სახელმწიფოს შორის ინტერესთა კონფლიქტის შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს ინდივიდს, იცავს ინდივიდს სახელმწიფოსაგან. (საყურადღებოა, რომ სწორედ ეს პრინციპი უდევს საფუძვლად ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს).

დემოკრატიის მნიშვნელობა არ ამოიწურება ეროვნული ჩარჩოებით, მას აქვს საერთაშორისო განზომილებაც.

დემოკრატია ქვეყნებს შიგნით უზრუნველყოფს დემოკრატიას მთელ მსოფლიოში იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ დემოკრატიული სახელმწიფო ქვეყნის შიგნით დემოკრატიულია ქვეყნის გარეთ საერთაშორისო ურთიერთობებში, რის შედეგადაც ვიღებთ დემოკრატიის ინტერნაციონალიზაციას.

დემოკრატიის ინტერნაციონალიზაცია, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს ერების თანასწორ წარმომადგენლობას და ხმათა თანასწორობას საერთაშორისო არენაზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

დემოკრატიის ინტერნაციონალიზაციის მესამე, უმაღლესი დონე არის ადამიანის უფლებების დაცვის გაღრმავება საერთაშორისო და რეგიონულ დონეზე ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს მოდელის გათვალისწინებით როგორც აფრიკის, ამერიკის,

აზიის მასშტაბით, ისე ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სასამართლოს შექმნის პერსპექტივით.¹²

თუ კი ადამიანის უფლებები ორიენტირებულია ინდივიდზე, დემოკრატიაში აქცენტი გადატანილია მოლიანად სამოქალაქო საზოგადოებაზე ან მის რომელიმე სექტორზე. თუ კი ადამიანის უფლებების ძირითადი ობიექტი ინდივიდის თავისუფლებაა, დემოკრატია არის მთლიანად სამოქალაქო საზოგადოების თავისუფლებაზე ორიენტირებული ფენომენი. ადამიანის უფლებების დაცვის უმთავრესი ობიექტია ინდივიდუალური ინტერესი, რომელიც არ შეიძლება გახდეს კოლექტივის ზეწოლის ობიექტი. ადამიანის უფლებები არის ინდივიდის ცხოვრების და მოღვაწეობის ხელშეუხებელი, ინტიმური სფერო, ამასთან, ინდივიდის მიერ თავისი უფლებების რეალიზება შეუძლებელია კოლექტიური ძალისხმევის გარეშე, რის გამოც იგი “სოციალურ კონტრაქტს” დებს ჯგუფთან, ასოციაციასთან ან მთლიანად საზოგადოებასთან, რომლის ძალითაც ის ვალდებულებას კისრულობს იმობქმედოს საზოგადოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ. შესაბამისად სამოქალაქო საზოგადოებას უწნდება უფლებები მისი წევრების მიმართ მოსთხოვოს მათ შეასრულონ ნაკისრი ვალდებულებები. ასე ყალიბდება ბუნებრივი სამართლებრივი ურთიერთობა ინდივიდსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის, რომელშიც ზუსტად არის გაშიჯნული უფლება-მოვალეობები: სამოქალაქო საზოგადოების უფლებები ვრცელდება მხოლოდ იმ მოვალეობებზე, რომელიც ნებაყოფლობით ნაკისრი აქვს ინდივიდს მის მიმართ, და არავითარ შემთხვევაში არ ეხება ადამიანის პირად, კერძო უფლებებს, ისევე როგორც, კოლექტივის უფლებები ვრცელდება მხოლოდ იმ მოვალეობაზე, რომელიც ნაკისრი აქვს საზოგადოებას ინდივიდის მიმართ.

¹² დემოკრატიის ინტერნაციონალიზაციის შესახებ: Boutros-Boutros Ghali, *An Agenda for Democratization*. U.N. New York, U.S.A. 1996. Thomas Frank, *The Emerging Rights to Democratic Government*. Democracy Forum, Varberg, 1997.

სამოქალაქო საზოგადოების ვალდებულება ამ კოლექტივის შემადგენელი ინდივიდების მიმართ მდგომარეობს იმაში, რომ სამოქალაქო საზოგადოების ნებისმიერი გადაწყვეტილება უნდა ითვალისწინებდეს მისი თვითოეული წევრის თავისუფალ ნებას და ასეთი ნების გამოვლენის მექანიზმი უნდა იყოს ღია და გამჭვირვალე. უფრო მეტი, საზოგადოების თითოეული წევრი უფლებამოსილია იყოს კოლექტივის გადაწყვეტილებათა აქტიური მონაწილე და არა დამკვირვებელი.

რაც შეეხება ინდივიდების ურთიერთობას ისეთ საჯარო კოლექტიურ სუბიექტთან როგორიც სახელმწიფოა, ამ სფეროში ინდივიდები და მთლიანად სამოქალაქო საზოგადოება აღჭურვილნი უნდა იყვნენ საკონტროლო ფუნქციებით, რაც განმტკიცებული უნდა იყოს კანონით და სასამართლო საკონტროლო მექანიზმით უზრუნველყოფილი, რამეთუ სახელმწიფო სხვა არაფერია თუ არა სამოქალაქო საზოგადოების ოფიციალური წარმომადგენელი, აღჭურვილი განსაზღვრული უფლებამოსილებით, ისევ და ისევ სამოქალაქო საზოგადოების მიერ. ამ ფუნქციების ჯეროვანი განხორციელებისათვის სამოქალაქო საზოგადოება მას ხელფასს უხდის, თუ არა და სწყევტს ხელშეკრულებას. ამ თვალსაზრისით, განუზომელია არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი და მნიშვნელობა როგორც ძალისა, რომელსაც შეუძლია შეაკავოს ხელისუფალთა თვითნებობა და ადამიანის უფლებების ხელყოფა, და რომელსაც, საერთოდ, უნარი შეწყვეს ჯანსაღი ბალანსი შექმნას ქვეყანაში. ფართო აზრით, ასეთი ბალანსი შეიძლება შეფასდეს როგორც ასე ვთქვათ “ორხელისუფლებიანობა” ქვეყანაში, რითაც მოგებული რჩება თითოეული ინდივიდი და მთლიანად ხალხი, რადგან ასეთი ბალანსი აღკვეთს საბოლოო ჯამში ავტოკრატიას, და მით უმეტეს ტირანიას.¹³

¹³ საქმე ისაა, რომ კანონის უზენაესობა, ხელისუფლებათა განცალკევება და ზაკონსტიტუციო სასამართლოს კონტროლი საკმარისი არ აღმოჩნდა აღკვეთილი ფაქტობრივი ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება. გერმანიაში, კაცობრიობა უარს ევრ იტყვის სახელმწიფო ინსტიტუტებზე და იძულებულია დასჯერდეს ხელისუფლების საქმანობაზე “არასამთავრობო” კონტროლის მექანიზმის გაძლიერებას.

ამასთან, ხალხის მიერ არჩეულ დეპუტატებს არ აქვთ იმპერატიული მანდატი, ისინი არ არიან მათი ამომრჩევლების ნების უბრალო გამტარებლები, არამედ მათი ზოგადი ნების (*Volonté General*) და არა ყველას ნების (*Volonté des toutes*) განმმარტებელნი, და ამ ნების კანონის ენაზე “გადამყვანნი”.

ამრიგად, ადამიანის უფლებები არის დემოკრატიის ერთი და იმავე დროს ამოსავალი წერტილიც და მისივე ფოკუსი. სახელდობრ, დემოკრატიის ამოსავალი და ფოკუსია ადამიანის უფლება თავისუფლად გამოხატოს თავისი ნება საჯაროდ საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების განხორციელების გზით. რაც უფრო გარანტირებულია კანონით ნების საჯაროდ გამოხატვის თავისუფლება, მით უფრო მაღალია დემოკრატიის დონე. ის მოიცავს აზრის გამოხატვის, გაერთიანების და გადაადგილების თავისუფლებას. აზრის გამოხატვის თავისუფლება გულისხმობს თავისუფალ მედიას და კანონმდებლობას, რომელიც გამორიცხავს მედიაზე კონტროლის უფლების კონცენტრაციას სახელმწიფოს ხელში და უზრუნველყოფს მედიის მრავალფეროვნებას. გაერთიანების თავისუფლება გულისხმობს ახალი გაერთიანებების შექმნის უფლებას ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული მიზნების მისაღწევად, მათ შორის პოლიტიკური პარტიების შექმნას. გადაადგილების თავისუფლება გულისხმობს გადაადგილების უფლებას როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. არც ერთი ეს უფლება არ შეიძლება განხორციელდეს ეფექტურად პიროვნების თავისუფლების და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გარეშე, ისევე როგორც სათანადო სასამართლო დაცვის გარეშე. ამდენად, დემოკრატია განუყოფელია ადამიანის ძირითადი უფლებების და თავისუფლებებისაგან და სახელმწიფოს პასუხისმგებლობისაგან პატივი სცეს მათ.

ამრიგად, ინდივიდის მზარდი სუვერენიტეტი არის კაცობრი-

ობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიღწევა. სუვერენიტეტი შესაძლებლობას აძლევს თითოეულ ინდივიდს გააკეთოს არჩევანი თანახმად საკუთარი მისწრაფებების, შესაძლებლობების და გემოვნებისა.

დემოკრატია არის ერთადერთი პოლიტიკური წესრიგი, რომელსაც აქვს თვითგამოსწორების მისთვის დამახასიათებელი უნარი: ტლანქი ძალის გამოყენების გარეშე დაამყაროს წესრიგი. დემოკრატიულ ინსტიტუტებს უნარი შესწევთ აღკვეთონ, ღვარძლიანი ანდა არაკომპეტენტური პოლიტიკოსების ხელისუფლებაში მოსვლა. კარლ პოპერის ეს ორი დებულება საყოველთაოდ იქნა აღიარებული და დღემდე უდაო პოსტულატის მნიშვნელობა მიენიჭა შესაბამისი რეჟიმის შესაფასებლად.

კომუნისტური და ლათინური ამერიკის დიქტატორული რეჟიმების კოლაპსმა დაამტკიცა დასავლური დემოკრატიის სიცოცხლისუნარიანობა და პერსპექტიულობა, ლიბერალური საბაზრო ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელობა საზოგადოების სტაბილური განვითარების საქმეში.

4. დემოკრატია და გაუყალბებელი არჩევნები

დემოკრატიული პროცესის პირველი ეტაპია თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნები, როგორც ქვეყნის სტაბილური განვითარების წინაპირობა, რაც გულისხმობს ხალხის ჭეშმარიტი ნების გამოვლენას.

თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების საერთაშორისო სტანდარტები ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებების შესახებ შემდეგ საერთაშორისო აქტებში: ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (1948), საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ (1966), კონვენცია ქალის პოლიტიკური უფლებების შესახებ (1952), კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ (1965), ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (1950) ოქმი 1, ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია (1969), ადამიანის და ხალხის უფლებათა აფრიკული ქარტია (1981).

ეს სტანდარტები შეიძლება დაიყოს ორ ჯგუფად:

1. **ადამიანის უფლებები** თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების დარგში, და

2. **ხელისუფლების ვალდებულებები** დაკავშირებული თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების ორგანიზაციასთან.

1. **თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების ჩატარების დარგში ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სტანდარტები შემდეგია:**

□ ინდივიდის უფლება ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე მონაწილეობდეს პარლამენტის არჩევნებში;

- ინდივიდის უფლება ეფექტურ, მოუკერძოებელ და არადისკრიმინალურ პროცედურაზე ამომრჩეველთა რეგისტრაციის დროს;
- ინდივიდის უფლება მისი არჩევნებში მონაწილეობის ანდა რეგისტრაციის უფლებების ხელყოფისას ისეთი პროცედურის მისაწვდომობაზე, რაც უზრუნველყოფს ამ უფლებების დაუყოვნებლივ და ეფექტურ აღდგენას;
- ინდივიდის უფლება საარჩევნო უბნის თანაბარ და ეფექტურ მისაწვდომობაზე არჩევნებში დაუბრკოლებელი მონაწილეობის უზრუნველსაყოფად;
- ინდივიდის უფლება საარჩევნო უფლებებით თანასწორად სარგებლობაზე და იმაზე, რომ მის ხმას ჰქონდეს სხვებთან თანასწორი წონა;
- ინდივიდის უფლება ფარულ კენჭისყრაზე და იმაზე, რომ ასეთი უფლება არ იყოს რაიმეთი შეზღუდული, ხოლო მისი არჩევანი იყოს სათანადოდ პატივცემული;
- ინდივიდის უფლება თავისი კანდიდატურის ასარჩევ კანდიდატთა სიაში ჩართვაზე;
- ინდივიდის უფლება გაერთიანდეს ან სხვებთან ერთად შექმნას პოლიტიკური პარტია არჩევნებში მონაწილეობის მიღების მიზნით;
- ინდივიდის უფლება თავისუფლად გამოხატოს თავისი პოლიტიკური შეხედულება გარედან ჩაურევლად ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო აქტით დაშვებულ შემთხვევებში;
- ინდივიდის უფლება ეძიოს, მიიღოს ან გადასცეს ინფორმაცია ან მოახდინოს ინფორმაციის არჩევანი;
- ინდივიდის უფლება თავისუფლად გადაადგილდეს ქვეყნის შიგნით წინა საარჩევნო კომპანიაში მონაწილეობის მიღების მიზნით;

□ ინდივიდის უფლება თანასწორი უფლებით მონაწილეობდეს საარჩევნო კომპანიში სხვა პარტიებთან, მათ შორის იმ პარტიასთან ერთად, რომელიც წარმოადგენს არსებულ მთავრობას;

□ ინდივიდის უფლება მისთვის მედიის, მათ შორის ელექტრონული მედიის მისაწვდომობაზე, იმ მიზნით, რომ წარმოადგინოს თავისი პოლიტიკური შეხედულება საარჩევნო კომპანიის დროს;

□ ინდივიდუალურ კანდიდატთა, პოლიტიკურ პარტიათა და პარტიის წევრთა უფლება უსაფრთხოებაზე დაკავშირებული მათ სიცოცხლესთან და ქონებასთან.

□ ინდივიდის უფლება კანონით და სასამართლო წესით დაცულობაზე მისი პოლიტიკური და საარჩევნო უფლებების დარღვევის შემთხვევაში.

2. თავისუფალი, სამართლიანი და გაუყალბებელი არჩევნების ჩატარების დარგში ხელისუფლების ვალდებულებების საერთაშორისო სტანდარტები შემდეგია:

□ ხელისუფლება ვალდებულია მხარი დაუჭიროს საპარლამენტი არჩევნების რეგულარულ ჩატარებას;

□ ხელისუფლება ვალდებულია შექმნას ნეიტრალური, მიუკერძოებელი და ბალანსირებული საკანონმდებლო მექანიზმი სამართლიანი, თავისუფალი და გაუყალბებელი საპარლამენტი არჩევნების ჩასატარებლად საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად;

□ ხელისუფლების ვალდებულია შექმნას ეფექტური და არადისკრიმინალური პროცედურა ამომრჩეველთა რეგისტრაციისათვის;

□ ხელისუფლების ვალდებულია საკანონმდებლო წესით დაადგინოს პოლიტიკური პარტიების ფორმირების, რეგისტრაციის და ფუნქციონირების წესები;

- ხელისუფლება ვალდებულია უზრუნველყოს პარტიების და ხელისუფლების გამიჯვნა;
- ხელისუფლება ვალდებულია შექმნას პირობები საკანონმდებლო ხელისუფლების არჩევნების დროს შეჯიბრებითობის უზრუნველყოფად სრული თანასწორობის საფუძველზე;
- ხელისუფლება ვალდებულია უზრუნველყოს, რათა ამომრჩეველს ქონდეს პოლიტიკური პარტიების არსებობის მხარდასაჭერად ფონდების შექმნის უფლება და მათთვის საინფორმაციო საშუალებებით სარგებლობისათვის თანაბარი დრო;
- ხელისუფლება ვალდებულია საზოგადოების განათლების სახელმწიფო პროგრამაში გაითვალისწინოს მოსახლეობის ინფორმირებულობა არჩევნების პროცედურების და პირობების შესახებ;
- ხელისუფლება ვალდებულია უზრუნველყოს არჩევნებისათვის პასუხისმგებელ პირთა მიუკერძოებულობა;
- ხელისუფლება ვალდებულია საარჩევნო კანონის განხილვაში და მიღების პროცესში ჩართოს ყველა პოლიტიკური პარტია, არასამთავრობო ორგანიზაცია და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები მათი სურვილისასამებრ;
- ხელისუფლება ვალდებულია აღკვეთოს ერთი და იმავე პირის მიერ განმეორებითი და რამდენიმე უბანში არჩევნებში მონაწილეობა და არჩევნების გაყალბება;
- ხელისუფლება ვალდებულია დაიცვას ამომრჩეველი დაშინების ან თავისუფლების სხვაგვარი ხელყოფისაგან;
- ხელისუფლება ვალდებულია უზრუნველყოს ხმის მიცემის საიდუმლოება;
- ხელისუფლება ვალდებულია აღკვეთოს ხმის მიცემის პროცესის კანონშეუსაბამისობა;

□ ხელისუფლება ვალდებულია ხელი შეუწყოს ხმის დამთვლელი კომისიის შემადგენლობის დაკომოპლექტებას მიუკერძოებელი და კომპეტენტური პირებით სრული პარიტეტის დაცვით

საარჩევნო უფლებები შეიძლება შეიზღუდოს გამონაკლის შემთხვევაში, რაც უნდა იყოს გათვალისწინებული კანონით და სრულიად აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული ინტერესების ან საჯარო წესრიგის უზრუნველსაყოფად, საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ან მორალის ან სხვათა უფლებების და თავისუფლებების დასაცავად, და შეესაბამებოდნენ სახელმწიფოთა მიერ საერთაშორისო სამართლით ნაკისრ ვალდებულებებს.

საარჩევნო უფლებების ნებისმიერი დარღვევა უნდა განიხილოს და გადაწყვიტოს დამოუკიდებელმა და მიუკერძოებელმა საარჩევნო კომისიამ ან სასამართლომ არჩევნების მიმდინარეობის ვადაში, და ეს პროცედურა უნდა იყოს ღია და წინასწარ ცნობილი ამომრჩევლების და პარტიებისათვის.

5. დემოკრატია და გლობალიზაცია

თანამედროვე გლობალისტიკის აღიარებული ავტორიტეტი პროფ. ბენუამინ ბარბერი ბრძანებს: “საერთაშორისო სამართალმა სრული კრაზი განიცადა. მას არა თუ კბენა, ყეფაც კი არ ძალუძს”!¹⁴

ორი საშინელი მსოფლიო ომის ენით აუწერელმა შედეგებმა და ქვეყნებს შორის სულ უფრო მზარდმა ურთიერთდამოკიდებულებამ ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ სფეროებში, ძირფესვიანად შეცვალა ურთიერთობათა საერთაშორისო რეჟიმი. დღეს საერთაშორისო არენაზე პრევალირებენ ადრე სრულიად უცნობი მოვლენები და პროცესები.

ისლამოფობია და იუდაფობია, საერთაშორისო ტერორიზმი და ნარკობიზნესი, რუსული იმპერიალიზმი და სიონიზმი, ინტერნეტი და სნნ-ი, ტრანსნაციონალური კომპანიები და ნეოკოლონიალიზმი, შიდაეროვნული კონფლიქტები და ლტოლვილები, კათოლიციზმი და ევროსაბჭო, “შავი აფრიკა” და “ყვითელი აზია”, გლობალური დათბობა და განუახლებადი რესურსები, ხალხი და ბიუროკრატია, ეროვნული უმცირესობა და უმრავლესობა, კოკა-კოლა და მაკდონალდსი, სადამ ხუსეინი და მილოშევიჩი, გლობალური სამართალი და ეროვნული სამართალი, ადამიანის უფლებების უნივერსალიზაცია და საერთაშორისო სამართლის კრიზისი. ამ პროცესებმა და მოვლენებმა შექმნეს მსოფლიოში ჯერ არარსებული ნორმატული სივრცე სამართლებრივი რეგულირების გარეშე. სახეზეა საერთაშორისო სამართლის მიერ დაუძლეველი ვაკუუმი.

ამ პროცესებმა და მოვლენებმა ეჭვის ქვეშ დააყენეს საერთაშორისო (სახელმწიფოთაშორისო) სამართლის თანამედროვე სტატუსი და მისი პერსპექტივები, ხოლო მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრიდან

¹⁴ Benjamin P. Barber, *Jihad vs McWorld*, Time Book ed. NY, 1995. p.291

მოყოლებული სახელმწიფო სუვერენიტეტის ერთიან გაგებას საბოლოოდ სახელი გაუტეხეს დიქტატორულმა რეჟიმებმა რუსეთის საბჭოთა იმპერიაში, ლათინურ ამერიკაში და აზიაში.

დაიწყო ადამიანის უფლებათა ინტერნაციონალიზაციის შეუქცევადი პროცესი, რომელიც დაგვირგვინდა სახელმწიფოებზე საერთაშორისო საკონტროლო სამართლებრივი მექანიზმების დაწესებით, რამაც საერთაშორისო სამართალი ჩრდილში მოაქცია. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ცხოველყოფილობამ და საერთაშორისო კრიმინალური სასამართლოს შემოღებამ გაუძლეს დროის გამოცდას და დაასაბუთეს სახელმწიფოებრიობის “დროიებითობის” და სამართლის “მუდმივობის” იდეა. დაიწყო გლობალიზაციის შეუქცევადი პროცესი, რაც დღის წესრიგში აყენებს კონფედერაციის იდეას მსოფლიო მასშტაბით.

სახელმწიფოების უნივერსალური ფედერალიზაცია უტოპიაა, რადგან არარეალურია გლობალური მთავრობის ფუნქციონირება პლანეტალური მასშტაბით, მით იმეტეს, როდესაც ფედერალიზმმა ვერ იშუშავა საბჭოთა კამირში და იუგოსლავიაში, სუსტად მუშაობს შვეიცარიაში და ინდოეთში, ავღანეთში კი მას უახლოეს მომავალში არაერთარი პერსპექტივა არ გააჩნია.

კონფედერაცია გვაძლევს უფრო პერსპექტიულ სტრატეგიას. კონფედერაციული მართვლობის ცენტრი არ კომპლექტდება წევრი ქვეყნების საჯარო ხელისუფლების წარმომადგენელთაგან, არამედ არასამთავრობო სექტორის მიერ შერჩეული პირებისაგან ქვემოდან ზემოთ, რომლებიც ქმნიან ევროპარლამენტის ანალოგიური სტრუქტურის მქონე ორგანოს, რომელთა საკანონმდებლო აქტები სავალდებულოა შესასრულებლად წევრი სახელმწიფოების თანამდებობის პირებისათვის.

დემოკრატია საჭიროებს მოქალაქეებს, მოქალაქეები საჭიროებენ

სამოქალაქო საზოგადოებას, სამოქალაქო საზოგადოება საჭიროებს მოქალაქეთა გაერთიანების არაპოლიტიკურ ფორმებს. ეს ფორმები ერთობლიობაში ქმნიან დემოკრატიას. შესაბამისად, გლობალური დემოკრატია საჭიროებს კონფედერაციას. კონფედერაციას შეუძლია დაძლიოს ჯიხადის საშინელება და ტრანსნაციონალური კომპანიების თვითნებობა, უკიდურესი სილატაკე და ზნედაცემულობა. კონფედერაცია საბოლოო მიზანია. ამ მიზნის მისაღწევად კი საჭიროა ზომები და საშუალებები დღევანდელი პრობლემების მოსახსნელად, კერძოდ, ჯიხადის საშინელების და სიონიზმის თავგასულობის აღსაკვეთად.

ჩვენს დროში ყველაზე დომინირებულია მითი, რომლის თანახმად დემოკრატია და თავისუფალი ბაზარი წარმოადგენენ სინონიმებს. მაგრამ ბაზარისათვის უცხოა ის ინსტრუმენტები და სტრუქტურები, რითაც ოპერირებენ დემოკრატიული ინსტიტუტები და მართვის დემოკრატიული სისტემები. ბაზრისათვის დამახასიათებელია ურთიერთობის კერძო და არა საზოგადოებრივი ფორმები. ბაზარი ხელს უწყობს ინდივიდუალური ენერგიის გამოვლენას. ამრიგად, თავისუფალი ბაზარი ვერ დაბადებს დემოკრატიას, მხოლოდ დემოკრატიას შეუძლია შვას თავისუფალი ბაზარი ანარქიის გარეშე არა მარტო საზოგადოებრივი, არამედ აგრეთვე ინდივიდუალური მიზნების მისაღწევად.

მწარმოებლები სარგებლობენ უმარტივესი რიტორიკით, სადაც ფიგურირებს “მე” და არა “ჩვენ”. ბაზარი ფუნქციონირებს ხელისუფლების მექანიზმის მეშვეობით, რომელიც ემყარება ინდივიდუალური და არა კოლექტიური “ნებების” თანმთხვევას. რა თქმა უნდა, თავისუფალი ბაზარი ხელს უწყობს დემოკრატიის განვითარებას, ისევე როგორც მართველობის დემოკრატიული ფორმები ხელს უწყობენ საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას, რადგან თითოეულს აქვს მოქმედების შედარებით დამოუკიდებელი და მისთვის იმანენტური სფერო ფუნქციონირებისა, მაგრამ, გადამწყვეტი მანძი დემოკრატიაა. მარ-

თველობის არადემოკრატიულ ფორმებს მიყვავართ კერძო ინცია-
ტივის დათრგუნვასთან, საბოლოო ჯამში კი ბაზრის ჩახშობასთან,
ეკონომიკის სტაგნაციასთან, რისი კლასიკური მაგალითი იყო ეკო-
ნომიკის საბჭოთა სისტემა, რომელიც ფორმალურად ემყარებოდა
უმრავლესობის დიქტატურის იდეოლოგიას, ფაქტიურად კი წარ-
მოადგენდა კომუნისტური პარტიის ფუნქციონერთა ავტოკრატიულ
მართებლობას, რომელიც გამოირიცხავდა კერძო ნებას, და ყველას და
ყველაფერს უქვემდებარებდა საჯაროს. ფაქტიურად ეს იყო “გა-
კეთილშობილებული”, მოდერნიზებული მონათმფლობელობა.

მეორე მხრივ, ჯიხადი და სიონიზმი ორივე დემოკრატიის
მტერია, უფრო მეტი, მათთვის მიუღებელია ეროვნული სახელმწიფოს
დემოკრატიული მოწყობის და მართვის პრინციპები. მათთვის უცხოა
სამოქალაქო საზოგადოება, როგორც ქვეყნის საჯარო და კერძო სექ-
ტორების ურთიერთქმედების დამაბალანსებელი ძალა, და სამოქალაქო
საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი დემოკრატიულ ინსტიტუტების
ცხოველმყოფელობა. ორივესათვის უცხოა მოქალაქეობრივი უფლებები,
ადამიანის უნივერსალური სამართალსუბიექტობა, ინდივიდუალური ზნეო-
ბრივი ღირებულებები და პიროვნული ავტონომია.

ჯიხადი აერთიანებს სხვადასხვა ეროვნული და ეთნიკური
წარმომავლობის ადამიანთა ჯგუფებს დაფუძნებულს სისხლზე, გან-
საკუთრებულობაზე და სიძულვილზე. ჯიხადისათვის მისაღებია სა-
ზოგადოების მართვა დესპოტური პატერნალიზმის და მონური მორ-
ჩილების პრინციპების შესაბამისად. იგი ემყარება საყოველთაო ტრიბ-
ალიზმს.

სიონიზმი ორიენტირებულია გლობლური ბაზრების შექმნაზე,
რაც ეფუძნება მოგებას და მოხმარებას როგორც სუფთა პროცესს,
დაცლილს ყოველგვარი ადამიანურისაგან. იგი უგულვებელყოფს საერთო
ინტერესებს და უარყოფს საზოგადოების კეთილდღეობას როგორც

მიზანს. მისთვის დამახასიათებელია დარვინიზმის სასტიკი ლოგიკა, სიხარბე და დაუნდობლობა. სიონიზმი საერთოდ უარყოფს სახელმწიფოებრიობას, მით უმეტეს ეროვნულ სახელმწიფოებრიობას და პოლიტიკური თავისუფლების იდეას. ბაზარი იქცევა უნივერსალურ დესპოტად. ტრანსნაციონალიზმის იდეოლოგია ყველაზე რელიეფურად წარმოდგენილია ისრაელის რასისტულ მთავრობაშია.

გლობალური კომერციალიზაციის და კარჩაქეტილი რელიგიური დესპოტიზმის საშიში კონფრონტაციის პირობებში კულტურული პროცესიც იწყებს კვდომას.

60-იანი წლებიდან მოყოლებული აშშ-ის მხარდაჭერით განხორციელებულმა ისრაელის აგრესიამ ეგვიპტის, ლიბანის, პალესტინის, სირიის, მოგვიანებით კი აშშ-ის აგრესიამ ავღანეთის და ერაყის წინააღმდეგ შვა ოუდაიზმისა და ისლამიზმს შორის კონფრონტაცია და მისი შედეგი ტერორიზმი როგორც რეაქცია აგრესიაზე. უფრო მეტი, კონფრონტაციამ შეიძლება მიიღოს პლანეტალური მასშტაბები, რადგან ტერორიზმთან ბრძოლის საბაბით ამ დაპირისპირებაში ისრაელი და აშშ-ში თანდათანობით ქრისტიანულ სამყაროს ითრევს. შედეგად დარტყმას მიიღებს არა ისრაელი და აშშ-ში, არამედ ევროპა, საქართველოს ჩათვლით. ამ პროცესის პირველი სიმპტომები უკვე გამოჩნდა ევროპაში, კერძოდ პოლანდიაში და გერმანიაში. ამიტომ მსოფლიოს დემოკრატიული ძალები გადაუდებლად უნდა გაერთიანდნენ საერთაშორისო ტერორიზმის მიზეზის აღმოსაფხვრელად. საერთაშორისო ტერორიზმის მიზეზი კი არის საერთაშორისო სიონიზმი¹⁵.

¹⁵ სწორედ შენიშნა რეგი დებრემ: "ამერიკული მონოკულტურის კაცობრიობაზე თავს მოხვევამ პლანეტა შეიძლება გადააქციოს გლობალურ სუპერმარკეტად". 38-ე პარალელის სიერცეში შესაძლო ტერორისტული აქტის შესახებ მსოფლიოს ჯერ კიდევ 1994 წელს ვაფრთხილებდი სამეცნიერო ნაკვლეპში: იხ. ბ. სავანელი, ბრძოლა უფლებისათვის, წიგნში "სამართლის რეფორმა საქართველოში", თსუ, 1994, გვ. 23. ნიუ-იორკი, ვაშინგტონი და მაღრიდი 38-ე პარალელის სიერცეში მღებარეობენ...

მეორე მხრივ, ჯიხადის საპასუხოდ დემოკრატია არ გამოდგება. სხვა გამოსავალი, როგორც ჩანს, არ არსებობს: ძალას უნდა დაუპირისპირდეს ძალა, მაგრამ ორგანიზებული და მართვადი. ეს არის გაეროს ეგიდით განხორციელებული “ჰუმანიტარული ინტერვენცია” ისრაელის მიერ მიტაცებულ ტერიტორიებზე, როგორც ეს განხორციელდა, მაგალითად, ერაყში კუვეითთან დაკავშირებით. (ამ მოდელის გამოყენება უზრუნველყოფს აფხაზეთის დაბრუნებას).

ამიტომ, როდესაც ვკამათობთ რუანდის, ოუგოსლავიის, საქართველოს და სხვა კონფლიქტურ რეგიონების ირგვლივ, ჩვენ არასწორად ვაყალიბებთ პრობლემას, როდესაც მიზნად ვისახავთ ან დავაკანონოთ ქვეყნიდან გამოყოფილი ნაწილების სტატუსი, ან მოვახდინოთ კონფლიქტური რეგიონის ინტერნაციონალიზაცია ან ორივე ერთად. მხოლოდ დემოკრატიას, მათ შორის სამართლიან, თავისუფალ და გაუყალბებელ არჩევნებს ლტოლვილთა უსაფრთხო დაბრუნების შემდეგ, შეუძლია მშვიდობის დამყარება. მაშინ როდესაც ომის გზით მიღწეული მშვიდობა, ბაღებს ახალ ომს და ასე უსასრულოდ.

ამრიგად, საკითხი ეხება სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას პლანეტარული მასშტაბით. საქმე ისაა, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტივობა ეროვნულ დონეზე აწყდება “მღუმარე”, ზოგჯერ კი აშკარა წინააღმდეგობას შესაბამისი ქვეყნის ხელისუფალთაგან, განსაკუთრებით იმათგან, ვინც ჩათრეულია კორუფციაში. კორუმპირებული ხელისუფალი ყველა კანონიერი თუ უკანონო საშუალებით ცდილობს არ დაუშვას სამოქალაქო საზოგადოებისაგან კონტროლი. ამიტომ, არასამთავრობო ორგანიზაციების საქმიანობის კოორდინაცია გლობალური მასშტაბით ბევრი ეფექტის მომტანია. ფასდაუდებელი იყო სკანდინავიელი სტუდენტების საქველმოქმედო საქმიანობა მეორე მსოფლიო ომში ცოდნის გავრცელების მიმართულებით, არგენტინელი დედების “ხელშიშველი” ბრძოლა დიქტატ-

ურული რეჟიმის წინააღმდეგ, პოლონელი მუშების ბრძოლა ტოტალიტარიზმის წინააღმდეგ, ცალკეული ქვეყნების მედიკოსთა საქმიანობა სამოქალაქო ომის მსხვერპლთა დასასამარებლად, ყოფილ საბჭოთა კავშირში “სინდისის პატიმართა” ბრძოლა “ბოროტების იმპერიის წინააღმდეგ”, მილიონ ამერიკელთა ქველმოქმედება ლატაკთა დასახმარებლად და ბევრი სხვა. მაგრამ ყველა ეს კეთილი წამოწყება გათითოებული იყო.

უკიდურესი სიდატაკის, ეთნიკური წმენდის, ეკოლოგიური უბედურების დაძლევა შეუძლებელია ეროვნული, თუნდაც რეგიონულ დონეზე მხოლოდ ხელისუფალთა ძალისხმევით, რადგან პოლიტიკური ამბიციებით და პოლიტიკური თამაშების აზარტით გონება-დაბნეული “ძლიერნი ამაქვეყნისანი” დაშორებულნი არიან კაცობრიობის გლობალურ პრობლემებს. ამიტომ გლობალური ბაზრის და სისხლიანი ჯიხადის დაძლევა შეიძლება დემოკრატიის ინტერნაციონალიზაციის, დემოკრატიის ექსპორტის, დემოკრატიის ინტერვენციის გზით.

კაცობრიობისათვის უცხო არ არის თანაგრძნობა და თანადგომა. ამ თვისების მეტნაკლებად მატარებელია თითოეული ადამიანი, მაგრამ მას ზედმიწევნით ლოკალური ხასიათი აქვს და უმთავრესად ჩაკეტილია ახლობელთან, მეგობართან თუ მეზობელთან ურთიერთობის ჩარჩოებში, მას არ აქვს პლანეტალური მასშტაბი. ამრიგად, საუბარია თანაგრძნობის და თანადგომის გლობალიზაციაზე. ამის პირველი მაგალითი მოგვცა წითელი ჯვრის ორგანიზაციამ. მაგრამ მისი მასშტაბები მაინც შეზღუდულია.

თანამედროვე “არასამთავრობოთა” მოძრაობა ახალი ფენომენია, რადგან მის წყაროს არ წარმოადგენს რომელიმე ერთი, ყოვლისმომცველი სტრუქტურა. მას არ აქვს ერთი გარკვეული მისამართი. მას არ სჭირდება “ახლადმოქცეული” პოლიტიკური აქტივისტები. მის მიზანს სულაც არ წარმოადგენს ხელისუფლება. მის ცენტრში

იმყოფება ადამიანის ფიგურა, კეთილი ადამიანები, რომელთა ძებნა არ არის საჭირო, უბრალოდ საჭიროა მათი საქმიანობის კოორდინაცია.

საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების ცენტრები საკმაოდ ძლიერია, მაგრამ მათი კავშირები შიდასახელმწიფო არასამთავრობო ორგანიზაციებთან საკმაოდ სუსტია. “ემნესტი ინტერნეიშენალმა”, “ჰიუმან რაიტს უოტჩმა”, “გრინ პისმა”, ამ და სხვა საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებმა სერიოზული კითხვის ქვეშ დააყენეს ეროვნული სახელმწიფოების პრეტენზიები შეუზღუდავ სუვერენიტეტზე ადამიანთა სიცოცხლესთან და ადამიანის ძირითად უფლებებთან მიმართებაში. და მართლაც, რა აზრი აქვს სახელმწიფოს სუვერენიტეტის დაცვას, როდესაც ხალხის სუვერენიტეტი ხელყოფილია?!

საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების ზეგავლენა განსაკუთრებული რელიეფურობით აისახა გლობალური ხასიათის ძირითად საერთაშორისო კონფერენციების დღის წესრიგში და შედეგებში. საკმარისია დავასახელოთ რამდენიმე: 1992 წლის რიო დე ჟანეიროში ჩატარებული გლობალური ფორუმი “დედამიწის შეხვედრა”, 1993 წლის ვენაში ჩატარებული “ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენცია”, 1995 წელს კაიროში ჩატარებული საერთაშორისო კონფერენცია “პლანეტის მოსახლეობა”, სან-ფრანცისკოში 2001 წელს ჩატარებული სიმპოზიუმი “მსოფლიოს მდგრადი გარემო”.¹⁶

“ ავტორისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო მისი მონაწილეობა სიმპოზიუმში ვერ მოხერხდა, თუმცა მოხსენება პლენალურ სხდომაზე სიმპოზიუმის მონაწილეებს გააცნო ამერიკის შეერთებული შტატების მეცნიერთა და მკვლევართა ფედერაციის პრეზიდენტმა, მსოფლიოში აღიარებულმა ფიზიკოსმა პროფ. როჯერ დიტმანმა. (Bizina Savaneli, Solar Energy: Legal Access. REPORT to the Symposium “Sustainable Environment in the Pacific Region”, International Energy Foundation, Globeex 2001 Conference, 17-20 June 2001, California University). პროფესორ როჯერ დიტმანის შესახებ ინტერნეტის სათანადო WEB გვერდზე ვკითხულობთ: “Dr. Roger Dittman (PhD) is a world-renowned nuclear physicist and professor of physics at the University of California at Fullerton”. ამერიკის შეერთებული შტატების მეცნიერთა და მკვლევართა ფედერაციის ინიციატივით 2002 წლის 24 ოქტომბერს ამირჩიეს ნიუ იორკის მეცნიერებთა აკადემიის ნამდვილ წევრად.

6. დემოკრატია პოსტკომუნისტურ სივრცეში

რა დაბრკოლებები ეღობება დემოკრატიის ჩამოყალიბებას პოსტკომუნისტურ სივრცეში. თანამედროვე პირობებში დემოკრატიის პრობლემა არა ის, თუ როგორ უნდა იქნას გაგებული დემოკრატია, ან რა არის მისი ძირითადი პრინციპები, ან როგორია მისი პროცედურები, არამედ თუ როგორ უნდა განვახორციელოთ და განვაშუქოთ დემოკრატია! ეს პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია ახალი და განვითარებადი ქვეყნებისათვის, განსაკუთრებით 1989 წლის შემდეგ დემოკრატიის გლობალური ტრიუმფის დასაწყისის პირობებში.

ამ პრობლემის გადაწყვეტა არ არის ადვილი. ავტორიტარული, კომუნისტური მენტალიტეტი, განსაკუთრებით თანამდებობის იმ პირთა აზროვნების წესში, რომლებსაც ეკავათ და ნაწილობრივ უკავიათ ხელმძღვანელი პოსტები, პრობლემურს ხდის კორუფციასთან ბრძოლას, რადგან თავიდანვე პიროვნული თვისებები მისადაგებული იყო კორუფციასთან როგორც ხელისუფლების ფუნქციონირების დამცავ, სწორედ რომ დამცავ, მექანიზმთან, და ამ მექანიზმის მუშაობის “საპოხი ზეთი” იყო მექრთამეობა და პროტექციონიზმი. კორუფციის მეშვეობით ინარჩუნებდა მართველი კომუნისტური პარტია თავის ძალაუფლებას. თავისი ბუნების გამო კორუფცია გულისხმობდა ადამიანის უფლებების მასობრივ და სისტემურ დარღვევას, რამაც ასეთი რელიეფურობით იჩინა თავის რუსეთის საბჭოთა იმპერიაში 30-იან, 40-იან და 70-იან წლებში. ნიშანდობლივია, რომ კორუფციამ თავის პიკს სწორედ პოსტ-საბჭოთა პერიოდში მიაღწია. ხელისუფლებაში შემორჩენილი ძველი პარტიულ-სამეურნეო აქტივი მთელი ძალით ცდილობდა შეენარჩუნებინა ძალაუფლება და მოესწრო ქვეყნის ეკონომიკის გაჩანაგება და ხალხის გაყვლეფა, და ამ მიზნის მისაღწევად ყველაზე უზნეო საქციელზეც კი

არ ამბობდა უარს. სწორედ ეს იყო ღალატი. მათი დღეები დათვლილია, და ამიტომ არის, რომ ასე გააფთრებით ებრძვიან ყოველგვარ პროგრესულს, ხოლო “წითელი პროფესორები” ათასი ხრიკებით ცდილობენ სახელი გაუტეხონ გაურყენელ და ნიჭიერ ახალგაზრდობას და მოისყიდონ ნაძირალები, წარმოუდგენელი ტემპებით აშენებენ სახლებს, იტაცებენ მიწებს, გააქვთ შემორჩენილი ეროვნული სიმდიდრეები და ა.შ.

შემდეგი პრობლემა დაკავშირებულია დემოკრატიის და საბაზრო ეკონომიკის ურთიერთმოქმედებასთან. თუმცა ისტორიულად არ არსებულა პოლიტიკური დემოკრატია საბაზრო ეკონომიკის გარეშე, მაგრამ ბაზარს აქვს როგორც პოზიტიური ისე ნეგატიური მხარეები.

პოზიტიური თვალსაზრისით, ბაზარი უქმნის ზღუდეს სახელმწიფოს ძალაუფლებას დეცენტრალიზებული ეკონომიკური გადაწყვეტილებებით და ქმედითი სამოქალაქო საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი მრავალფეროვანი შესაძლებლობებით, ინფორმაციით და რესურსებით. ის უზრუნველყოფს იმას, რომ მოსახლეობა არ იმყოფებოდეს სახელმწიფოს კმაყოფაზე და წყალობაზე თავისი ეკონომიკური თუ საფინანსო საქმიანობის და პოლიტიკური და კულტურული მოღვაწეობის პროცესში. ის განამტკიცებს იდეას, რომ ინდივიდები არიან თავიანთი ინტერესების საუკეთესო მსაჯულნი, და რაც მათ უარს ათქმევინებს აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან პატერნალისტურ დამოკიდებულებაზე და მისადმი დაქვემდებარებაზე და მორჩილებაზე. ამ თვალსაზრისით, საბაზრო ეკონომიკა არის დემოკრატიის ხელშემწყობი ფაქტორი.

ამავე დროს, ბაზარს აქვს დემოკრატიაზე ზემოქმედების ნეგატიური ასპექტებიც. ეკონომიკური გადაწყვეტილებების ფოკუსირება კერძო სფეროზე უყურადღებოდ ტოვებს უმთავრეს საკითხებს, რომლებიც მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობას და საჯარო ინტერესებს შეეხება. ეკონომიკურ და ადამიანურ კაპიტალს შორის განსხვავე-

ბულობის პირობებში, ბაზარი აღრმავებს სოციალურ უთანასწორობას და უქვემდებარებს პოლიტიკას ხელისუფლებაში კორუფციის გზით მოსულ საეჭვო რეპუტაციის მქონე პირებს. კორუფცია იქცევა ხელისუფლების მიერ ეკონომიკის მართვის მეთოდად, რის შედეგადაც ხდება ხელისუფლების “გაბაზრება”, ბიზნესის წარმოება არა ბიზნესმენტა, არამედ ხელისუფალთა დე ფაქტო ფუნქციად იქცევა. ამას მოჰყვება ხელისუფლების, შემდეგ კი მთელი საზოგადოების ზნეობრივი გახრწნა, და ბოლოს ეროვნული კატასტროფა. ასეთი კატასტროფის საშიშროების წინ იდგა და ნაწილობრივ დგას დღეს საქართველო და საერთოდ პოსტ-საბჭოთა სივრცის ბევრი ქვეყანა, საერთოდ განვითარებადი ქვეყნები.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში მდგომარეობას ამძიმებს საერთაშორისო ეკონომიკაში გამეფებული ავტორიტარიზმი. გლობალური ეკონომიკის დღევანდელი სტრუქტურა მძიმე მდგომარეობაში ამყოფებს ბევრ განვითარებად ქვეყანას და მათი ეკონომიკური პოლიტიკა იძულებულია დაექვემდებაროს მულტი-ტრანს-ნაციონალური კომპანიების და სხვა საერთაშორისო ინსტიტუტების პრიორიტეტებს, რომელთა მიმართ მათ ხმის უფლებაც კი არ გააჩნიათ. არადა ასეთი მდგომარეობა იწვევს გარემოს დეგრადაციას, რესურსების კატასტროფულ შემცირებას და ფართომასშტაბიან მიგრაციას, და ეს პროცესები ამოვარდნილია მათი კონტროლის სფეროდან.¹⁷ ცხადია, რომ ამ ნეგატიურ პროცესებს უნდა დაუპირისპირდეს დემოკრატიული ინიციატივები მომდინარე ეროვნული და საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებიდან, მათი წარმომადგენლობითი და უფლებამოსილებითი სტატუსის გაფართოებით საერთაშორისო სამთავრობო ორგანიზაციებში. თუმცა იდეა მსოფლიო პარლამენტის შექმნის შესახებ ნაადრევია, მაგრამ არასამ-

¹⁷ J. Linz, L. Diamond, S. Lipset. *Developing countries and experience of Democracy. Collection "New Horizons"*. 1990. p. 91.

თავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენელთა დამოუკიდებელი ფორუმის ჩამოყალიბება და სტრუქტურიზაცია აქტუალური და პერსპექტიულია. ამდენად, დემოკრატიზაციის პროცესი ეროვნულიდან გადავა საერთაშორისო დონეზე, და შედეგად მივიღებთ ბალანსს საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო სექტორებს შორის მსოფლიო მასშტაბით, რაც უზრუნველყოფს თითოეული ქვეყნის და მთლიანად საერთაშორისო თანამეგობრობის ეკონომიკის გაჯანსაღებას და სტაბილიზაციას.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში დემოკრატიის განვითარების დამატებითი ფაქტორია დემოკრატიული ღირებულებების შესახებ საზოგადოების ნაკლები ინფორმირებულობა, რაც ხელ უშლის სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური კონფლიქტების მშვიდობიან, სამართლიან და ურთიერთმისაღებ მოგვარებას.

საერთოდ, არც ერთ საზოგადოებას არ შეუძლია განვითარდეს ბუნებრივი კონფლიქტების გარეშე. ამიტომ, ამოცანაა არა იმდენად კონფლიქტის აღკვეთა, არამედ კონფლიქტის არაძალისმიერი მოგვარება. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა საზოგადოების განათლება კონფლიქტების მოგვარების მშვიდობიანი ხერხების, გზების და საშუალებების შესახებ. საზოგადოების განათლების მინიმალური დონე, უპირველეს ყოვლისა გულისხმობს ცოდნას ადამიანის ძირითადი უფლებების და მათი შესაბამისი სახელმწიფო ძირითადი მოვალეობების შესახებ. ადამიანის უპირველესი უფლებაა: იცოდეს თუ რა ძირითადი უფლებები აქვს მას და რა ძირითადი მოვალეობები აქვს სახელმწიფოს მის მიმართ. ნებისმიერი ნორმალური ხელისუფლება დაინტერესებული უნდა იყოს იმით, რომ ინდივიდებმა იცოდნენ თუ რისი უფლება აქვთ და რისი უფლება არ აქვთ მათ, რადგან ასეთი ცოდნა არის ქვეყნის და ამიტომ ხელისუფლების სტაბილობის გარანტია, რადგან განათლების მიღება არ არის მხოლოდ ადამიანის ბუნებრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილება, არამედ არის სოციალური ინტეგრაციის საუკეთესო ინსტრუმენტი.

დემოკრატიის საპირისპიროა ცენტრალიზებული ძალაუფლება. რადგან დემოკრატია ახასიათებს ძალაუფლების მრავალფეროვნობა. დემოკრატია მიღწეულია იქ, სადაც გაუქმებულია ცენტრის დომინირების სპეციფიკური ფორმა, ანუ იქ, სადაც პოლიტიკურ-ბიუროკრატიულ-ტექნოკრატიული ესტაბლიშმენტი ფორმირდება დემოკრატიული ინსტიტუტების მიერ, და ძალაუფლება განაწილებულია ადგილების შორის, ხოლო ცენტრის ერთადერთი ფუნქცია არის რეგიონების საქმიანობის კოორდინაცია მთელი ხალხისათვის საერთო ინტერესების მისაღწევად. ასეთი დეცენტრალიზაცია უზრუნველყოფს ეფექტურობის გაცილებით მაღალ ხარისხს, თუნდაც იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ადგილობრივი ინსტიტუტი ადგილობრივი კომიტეტის ან საკრებულოს სახით უკეთესად წარმოადგენს და გამოხატავს საერთო ნებას, ვიდრე პარლამენტში არჩეული დეპუტატი. ცენტრალური მთავრობის ძირითადი ფუნქცია კი არის მისთვის კონსტიტუციით განსაზღვრული საერთო სახელმწიფო საქმეების მართვა, რაც გამოირიცხავს ადგილობრივი სტრუქტურების საქმიანობაში ნებისმიერი ფორმით ჩარევას ეკონომიკის, სოციალურ და კულტურულ სფეროში¹⁸. ამრიგად, დემოკრატია გულისხმობს ძალაუფლების მაქსიმიზაციას ქვემდგომ დონეზე, და მინიმიზაციას ზემდგომ დონეზე.

¹⁸ ცენტრალიზაციის და დეცენტრალიზაციის თანაფარდობის შესახებ იხ. საღოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი. ბ. საუანელი. სამართალი, მართლწესრიგი და სამართლის საზრისი, თსუ, 1992.

7. საქართველოში დემოკრატიული რეჟიმის შესახებ

ხალხმა თავისი კონსტიტუციური ძალაუფლება განახორციელა
გაზეთი 24 საათი, 13 დეკემბერი, შაბათი, 2003 წელი, N322

ინტერვიუ ნიუ იორკის მეცნიერებათა აკადემიის
ნამდვილი წევრთან,
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთან,
სამართლის თეორიის და ადამიანის უფლებათა
ექსპერტთან ბიძინა სავანელთან

- ბატონო ბიძინა, გთხოვთ სამართლებრივი თვალ-
საზრისით შეაფასოთ საქართველოში 2003 წლის
22-23 ნოემბრის მოვლენები. კერძოდ, ხალხის
პარლამენტში შეჭრა – იყო თუ არა ეს
ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობა?

- არა! და აი რატომ:

მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო
პაქტის, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის, არჩევნების შესახებ
საერთაშორისო სტანდარტების და ხელისუფლების დანაწილების შესახებ
საქართველოს კონსტიტუციით და პროცესუალური სამართლის სა-
ოველთაოდ აღიარებული პრინციპის თანახმად: ყოფილ პრეზიდენტს
უფლება არ ქონდა დაენიშნა პარლამენტის სხდომა სასარჩელო ხან-
დაზმულობის ვადაში და ვალდებული იყო დალოდებოდა უზენაესი
სასამართლოს გადაწყვეტილებას. პარლამენტის სხდომათა დარბაზში
დესპოტებისათვის განკუთვნილი ადგილები სწორედ რომ თვითნებ-
ურად და კანონსაწინააღმდეგოდ დაიკავა იურიდიულად არაუფლებამ-

ოსილმა პირებმა. ერთად ერთი იურიდიული პირი ვინც იმ დროს დარბაზში კანონიერად იმყოფებოდა იყო საქართველოს პრეზიდენტი, დანარჩენები იყვნენ ფიზიკური პირები, რადგან, ვიმეორებ უზენაესი სასამართლოს მიერ არჩევნების შედეგები არ იყო აღიარებული და შესაბამისად დეპუტატების უფლებამოსილება არ იყო ცნობილი.

უზენაესმა სასამართლომ გააუქმა საპარლამენტო არჩევნების შედეგები, რითაც პოსტ-ფაქტუმ კანონსაწინააღმდეგოდ სცნო არაუფლებამოსილი პირების მიერ პარლამენტში სადეპუტატო ადგილების დაკავება, და ავტომატურად აღადგინა უწინდელი პარლამენტი.

ამრიგად, ხალხის “შეჭრა” პარლამენტის დარბაზში იყო კონსტიტუციური და ამიტომ სამართლიანი, რადგან პარლამენტის სხდომა იყო კანონონსაწინააღმდეგო. ხალხმა აღკვეთა უკანონობა. უზენაესმა სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილებით არაპირდაპირ კანონიერი ძალა მიანიჭა თვითმარქვია პარლამენტის გარეკვას და ევენტუალურად აღადგინა უწინდელი მდგომარეობა. ამრიგად, უზენაესმა სასამართლომ წერტილი დაუსვა დავას: იყო თუ არა ლეგიტიმური 22 ნოემბერს შეკრებილი პარლამენტი.

- რამდენად კანონიერი იყო რუსთაველზე მიმდინარე აქცია და 23 ნოემბერს ხალხის მიერ კანონსაწინააღმდეგო გზით მოხდა თუ არა პრეზიდენტის იძულება, მეუღლე გადაწყვეტილება გადადგომის შესახებ?

- საქართველოში მოხდა ხალხის ანუ დემოსის ანუ დემოკრატიული რევოლუცია. საქართველოს კონსტიტუციის მუხლი 5 ადგენს: “საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი. ხალხი თავის ძალაუფლებას ახორციელებს რეფერენდუმის, თავისი წარმომადგენლების და დემოკრატიის სხვა ფორმების მეშვეო-

ბით.” ხალხმა თავისი ძალაუფლება განაზოცრცელა კონსტიტუცი-
ით გათვალისწინებული დემოკრატიის ისეთი ფორმების მეშვეობით,
როგორიც არის სიტყვის და აზრის თავისუფლება, მშვიდობიანი
შეკრება და მანიფესტაცია. საერთოდ კი, რაც თბილისში 23 ნოემ-
ბერს მოხდა სრულიად “ეტევა” საქართველოს კონსტიტუციის მე-
ექვსე, მეშვიდე და ოცდამეცხრამეტე მუხლების ჩარჩოებში, რადგან
ადგილი არ ქონია ძალადობას. ამიტომ ეს არ იყო რევოლუცია ამ
სიტყვის ტრადიციული გაგებით, რადგან ადგილი არ ქონია ხე-
ლისუფლების ძალადობრივ დამხობას, რადგან, ვიმეორებ, პარლამენ-
ტი არ იყო ლეგიტიმური. და ეს დაადასტურა უზენაესმა სასამართ-
ლომ, გააუქმა რა საპარლამენტო არჩევნების შედეგები.

**- მაგრამ, რამდენად სამართლიანი იყო არჩეული,
ლეგიტიმური პრეზიდენტისათვის გადადგომის
ულტიმატუმის წაყენება?**

- შევარდნაძემ არ შეასრულა საქართველოს კონსტიტუციის
71-ე მუხლიდან გამომდინარე პრეზიდენტის მოვალეობა. კერძოდ:

1. არ დაიცვა ქვეყნის დამოუკიდებლობა, ერთიანობა და
განუყოფლობა.
2. არ აღასრულა კეთილსინდისიერად პრეზიდენტის მოვალეობა.
3. არ იზრუნა ქვეყნის მოქალაქეთა უსაფრთხოებასა და კეთილ-
დღეობისთვის.
4. არ იღვაწა მისი ხალხის და მამულის აღორძინების და
ძლევამოსილებისთვის.
5. არ დაიცვა საქართველოს მოქალაქეთა კონსტიტუციური
უფლებები.

ამ ტექსტით მივმართე 19 ნოემბერს პარლამენტის წინ და 23

ნოემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეზოში შეკრებილ მომიტინგეებს, რომლებმაც მხარი დაუჭირეს ჩემს მოთხოვნას – 71-ე მუხლის საფუძველით პრეზიდენტის გადადგომას. სამწუხაროდ, შემდგომ დღეებში უნივერსიტეტის სტუდენტთა ნაწილი უნივერსიტეტის ავტონომიის დაცვის საბაბით დაუპირისპირდა მიხეილ სააკაშვილის მხარდამჭერ სტუდენტობას. უნივერსიტეტის სტუდენტთა ეს ნაწილი ნებით თუ უნებლიეთ ფაქტიურად იცავდა რამდენიმე კორუპტირებული პროფესორის “ჯიბის” ავტონომიას. უფრო მეტად შემშფოთებული იყო ის ფაქტი, რომ 23 ნოემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეზოში შეკრებილი სტუდენტების წინაშე უნივერსიტეტის არც ერთი ლექტორი არ გამოსულა. უნივერსიტეტის კარები ყრუდ იყო დაკეტილი, ეზოში კი ორიოდე ლექტორი თუ ჩანდა. ისინიც მალე გაუჩინარდნენ. მიტინგს შემოვრჩით მე და ერთი პროფესორი, და ისიც სამედიცინო უნივერსიტეტიდან - მედიცინის მეცნიერებთა დოქტორი, მსოფლიო მნიშვნელობის ქირურგი და კლინიცისტი, ბატონი შოთა მირაშვილი. დამაფიქრებელი და საგანგაშო ისიც არის, რომ უნივერსიტეტის ეზოში 23 ნოემბერს შეკრებილი ახალგაზრდობის უმრავლესობას სხვა უნივერსიტეტების სტუდენტობა შეადგენდა.

მკითხველისათვის მიმინდია გასცეს პასუხი კითხვაზე: შეგარდნაძემ შეასრულა თუ არა პრეზიდენტის საკონსტიტუციო მოვალეობა, საქართველოს კონსტიტუციის 71-ე მუხლიდან გამომდინარე? ჩემი აზრით არა. ხელისუფლებაში მოსვლის დღიდან, მისი საქმიანობა იყო ღვთისა და ერის წინაშე ღალატის ტოლფასი, და იგი ამისათვის უნდა მიეცეს სამართალში. ამ დროიდან მოყოლებული ის ეკეკლუცებოდა დასავლეთს, ფაქტიურად კი რუსულ საქმეს აკეთებდა. მას გვერდით ედგნენ ასლან აბაშიძე, ვახტანგ რჩეულიშვილი, ლევან იმამალაძე და “მეხუთე კოლონის” სხვა წარმომადგენლები.

და საერთოდ, რა მოხდა პოსტ-საბჭოთა სივრცეში? პასუხი მოკ-

ლვა: ბოროტების საბჭოთა იმპერია დაიშალა ბოროტების მცირე საბჭოთა იმპერიებად, და ერთ-ერთ მათგანს სათავეში ჩაუდგა ბოროტების განსახიერება. ხალხმა ეს ბოროტება მოიშორა. სამართლებრივი თვალსაზრისით 23 ნოემბერს ნამდვილად ადგილი ჰქონდა რევოლუციას, მაგრამ არა ძალის გამოყენებით. ამიტომ ეწოდა რევოლუციას ხვედრღვანი.

ახლა მთავარია, მომავალმა პრეზიდენტმა არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ თავისი, მართლაც რომ შესაშური, რევოლუციური ჟინი თანდათანობით მოაქციოს დასავლეთში საუკუნეების განმავლობაში პრაქტიკით აპრობირებული ხელისუფლებათა სეპარაციის შესახებ საქართველოს კონსტიტუციის მეხუთე მუხლით და ადამიანის უფლებების შესახებ მეშვიდე მუხლით გათვალისწინებული ნორმის ფარგლებში

ბატონო ბიძინა, ახლა ხშირია საუბარი იმაზე, რომ ამ გადატრიალების შედეგად, საქართველოს შემდგომი დანაწევრება ემუქრება, თუმცა სამართლებრივად ამის არავითარი საფუძველი არ არსებობს. როგორია თქვენი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი?

- აჭარა ვერსად ვერ გაგვექცევა. აბაშიძე უნდა ეცადოს, რომ მანუჩარ ათაბაგის, შადიმან ბარათაშვილის და სერგო ორჯონიკიძის განზოგადოებული სახელი არ დაიმკვიდროს საქართველოს უახლეს ისტორიაში. და თუ ეს მას უნდა, იგი ამას მიიღებს. არა და, აბაშიძის “ვოიაჟი” სომხეთში და არაერთი რუსეთში, მათ შორის შეხვედრები აფხაზეთის და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის სეპარატისტების თავკაცებთან, ბევრ დასაბუთებულ ეჭვს ბადებს. ეჭვი განსაკუთრებით გააძლიერა მის მიერ თავის თავის გამოცხადებამ აჭარის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად. ეს ხომ ლეგიტიმურ საფუძველს აძლევს აფხა-

ზებს და ოსებს გამოაცხადონ სრული დამოუკიდებლობა, რაც ავტომატურად მოხსნის ლტოლვილთა დაბრუნების საკითხს და დააკანონებს რუსეთის მიერ ქართული ტერიტორიების მიტაცებას. განა ეს არ ესმის აბაშიძეს? მშვენივრად ესმის...

აჭარის და, საერთოდ, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის გასაღები აფხაზეთის პრობლემის მოგვარებაა.

- რა გზას მიუთითებდით?

- აფხაზეთის ძალით დაბრუნების იდეა ჩანასახშივე ავანტიურა არის, რაც შეფარულად მდგომარეობის შენარჩუნებაზეა გათვლილი. ასევე მდგომარეობის შენარჩუნებაზეა გათვლილი აფხაზების წინადადება მოლაპარაკების განახლების შესახებ ყოველგვარი პირობის გარეშე. ეს არის გაუთავებელ მოლაპარაკებებში ჩათრევის ავანტიურა.

გზა ერთია. საერთაშორისო პრაქტიკით მრავალგზის აპრობირებულია კონფლიქტის ზონაში მრავალეროვნული ძალების ჩაყენება, რომელიც დაკომპლექტებული იქნება არამოსაზღვრე (!) სახელმწიფოების სამხედრო ძალებით. (მოსაზღვრე სახელმწიფოებს ყოველთვის აქვთ თავიანთი გეოპოლიტიკური ინტერესები). ამრიგად, საქართველოსთან მიმართებაში სამშვიდობო კონტიგენტში არ უნდა შესულიყო, და მომავალში არ შეიძლება შევიდეს რუსეთის, ისევე როგორც სომხეთის, აზერბაიჯანის და თურქეთის სამხედრო ძალები. ამის შესახებ 1998 წლიდან მოყოლებული არაერთგზის განაცხადე პრესაში.

აფხაზეთთან დაკავშირებით მრავალგზის აპრობირებული საერთაშორისო პრაქტიკიდან გამომდინარე სწორედ მსგავსი წინადადებით თავის ღროზე მიმართა გაეროს ყოფილმა გენერალურმა მდივანმა ბუტროს ბუტროს-გალიმ შევარდნაძეს. შევარდნაძემ არ შეისმინა

რჩევა. თავისი ძალაუფლების და თავისი კლანის ეკონომიკური და პოლიტიკური ბატონობის და პირადი უსაფრთხოების შენარჩუნების მიზნით, მან აფხაზეთი დე-ფაქტოდ დაუთმო რუსეთს და საქართველო შეიყვანა დესეტეში. რუსეთის პასპორტების გაცემა აფხაზეთის და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის დე-იურედ დაკანონების პროცესის ბოლოს წინა ეტაპია. არადა სამივე “ავტონომია” რუსული იმპერიალიზმის მეტასტაზებია. შევარდნაძე იყო, ხოლო აბაშიძე არის საბჭოთა სისტემის პროვინციული გადმონაშთი. განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ შევარდნაძე არ იყო მშიშარა, აბაშიძე მშიშარაა, მშიშარა კი ყოველთვის გაცილებით სახიფათო და ვერაგია. და ასეთი გადმონაშთები ბევრნი არიან, და ისინი ახალ ხელისუფლებასთან გარიგებით შეეცდებიან რევეანშს.... ამიტომ პირველი, რაც უნდა გააკეთოს ახალმა პარლამენტმა, ეს არის ლუსტრაციის შესახებ კანონის მიღება.

ამრიგად, გადაუდებლად საჭიროა დესეტედან გამოსვლა და გაეროს ეგიდით აფხაზეთში რუსეთის სამხედრო ძალების ჩანაცვლება მრავალეროვნული ძალებით არამოსაზღვრე სახელმწიფოებიდან. საუბარია დესეტეს გაერთიანებული ჩანაცვლებაზე. გაერო არ წამოვა მოლაპარაკებაზე, რადგან ის არ დაუპირისპირდება რუსეთს დესეტეს სახით. არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ დღეს საერთაშორისო ორგანიზაციაა, ამასთან უფრო “ვიწრო”, ვიდრე ევროსაბჭო, მით უმეტეს გაერო. ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველო “შეპოჭილია” ნაკისრი ვალდებულებებით. ამიტომ მხოლოდ შევარდნაძე-აბაშიძის წყალობით რუსეთის მიერ დაგებული ამ მახიდან თავის დაღწევის შემდეგ შეიძლება რეალურად იქნას უზრუნველყოფილი ლტოლვილთა ეტაპობრივი დაბრუნება ოჩამჩირიდან ლესელიძემდე. ეს არის კონფლიქტის მოგვარების აპრობირებული საერთაშორისო სამართლებრივი სტანდარტი.

ჩვენი მთავარი “კოზირი” საერთაშორისო დონეზე ისაა, რომ საქართველოსაგან ისტორიულად განუყოფელ ნაწილში ანუ საქართველოს ტერიტორიაზე მოხდა ქართველთა ეთნიკური წმენდა.

Results

1 - 29 of about 29 for savaneli - 0.26 sec. (About this page)

WEB RESULTS

II. III Congreso Internacional Historia a Debate Santiago de Compostela
.... CURRICULUM VITAE. Mr. BIDZINA SAVANELI. D.O.B: ... "Professor
Savaneli is a prominent authority of Philosophy of Law and founder of
International Human Rights Education in...

.... www.h-debate.com/congresos/3/ponencias/cv/savanelli.htm - 20k -

!Cached - More from this site

2. Save the Planet after September 11

... Posted by Bizina Savaneli on March 22, 2002 at 13:27:24: ... If we compare
Legal orders of different... Eradication of the World War III...

www.ejil.org/forum_WTC/messages/46.html - 86k -

Cached - More from this site

3. Ecology and Environmental Sciences

...Sustainable Development ...Symposium... Prof. Bizina Savaneli (Republic
of Georgia): Solar Power: Legal Access... Achieving... California State
University...

<http://biology.umt.edu/aaas/symposia.htm>

4. EJIL - European Journal of International Law- Discussion Forum

... Human Dimension of Pure Theory of Law by Prof. Ph. Dr. Savaneli Bizina
10:52:47 03/27/02:

No one is casting doubt on the incontestable authority of Council of Europe. ...

<http://www.ejil.org/forum/>

More Results From: www.ejil.org

5. ATP Georgia

... Bidzina Savaneli. National Plan of Action for Human Rights Education in
Georgia (Eng... ...www.iatp.org.ge/publications.html?lang=en - 30k -

Cached - More from this site

6. EJIL - European Journal of International Law – Discussion Forum on the ... –

... attacks. Pio 04/17/02 (0): – Prof. B. Savaneli 03/22/02: Intervention by Invitation? Ben Laden...

http://www.ejil.org/forum_WTC/ (Search within this site)

7. Human Dimension of Pure Theory of Law

... Ph. Dr. Bizina Savaneli. More information: Web Page Matches: savaneli ...

* Dr. B. Savaneli, Theory of Law, Manual. 1997, Part V, Chapter III. Paragraph 2, p ...www.ejil.org/forum/messages/433.html - 171k –

Cached - More from this site

8. Necessity of transformation of international law into universal human rights law (ALT Conference 2003)

... Bizina Savaneli, Academician of New York Academy of Sciences...

...www.lawteacher.ac.uk/ALT2003/papers/savaneli.html - 7k –

Cached - More from this site

9. Conference

... Bizina Savaneli, Tbilissi State University, Georgia, Globalization of Human Rights, Normative Pluralism and Comparative...

...www.legaltheory.net/congress/conference.htm - 52k –

Cached - More from this site

10. Savaneli Bizina

Bizina Savaneli. Doctor of Juridical Sciences. University professor. Head of Chair. Expert of International Human Rights Law. 2, Shatberashvili. ap., 0179, Georgia... e-mail: savaneli@hotmail.com

www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/

PrimacyofUniversalHumanRightsLaw.htm - 38k - Cached - More pages from this site

11. National Plan of Action for Human Rights Education in Georgia (PDF)

... Professor Savaneli is a prominent authority of Philosophy of Law and founder of International Human Rights ... from the 'Update' New-York Academy of Sciences Magazine, 2003...

www.iatp.org.ge/downloads/publications/savaneli_natplans.pdf - 20k –

View as html - More pages from this site

12. III Congreso HaD. Ponencias inscritas entre el 17/4/04 y el 6/5/04: Portal de Historia Moderna

.. Discurso historiográfico versus discurso de la Globalización. Prof.
!Savaneli Bizina (Georgian University, Georgia...mundosmodemos.org/
modules.php? op=modload%26name=News%26file=article%26... - 26k –
Cached - More from this site

13. Personal History

... Mr Bidzina Savaneli was brought up in the environment... has returned to
the science the name of executed Prof. G Naneishvili...
www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/Personal%20History%20.htm - 9k –
Cached - More pages from this site

114. List of Main Scientific Works by Professor Bizina Savaneli

... Human Rights and Individual Capacity ... Philosophy of Environmental Law...
www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/List of Main Scientific Works.htm
Cached | more results from this site

115. Seminar in Tbilisi

... after day. Mr. Bidzina Savaneli, Professor of Law at the Tbilisi State
University: Capital
punishment as an atavism... A person deliberately ...
http://www.steele.com/fpplr/seminar.html

116. Appendix II: List of Participants

... Finnish National Commission for UNESCO... Savaneli, Bidzina. Professor,
Doctor of Juridical Sciences, Tbilisi State University, Georgia. ...
http://www.unesco.org/human_rights/particip.htm

117. UNESCO Regional Conference on Human Rights Education in Europe; ... (PDF) +

Page 1. UNESCO Regional Conference on Human Rights Education in Europe
Organized by the Finnish National Commission for UNESCO, thf ...
http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001102/110218eo.pdf

118. UNESCO Chairs General Issues Forum!

...Barcelona.... Posted by: savaneli. E-mail: savaneli@hotmail.com. Date: 27-
October-100.

...see: http://www.tsu.edu.ge... University Professor, Dr. Bizina Savaneli...
http://www.hri.ca/partners/UNESCO/public/talk/34.shtml
More Results From: www.hri.ca

19. Start out with a brief definition of globalization: technological ... (PDF) – Page 1. Vienna Conference Programme... 2 Abstracts of the Keynote Speeches 7...

Neo-liberal Globalisation and National Housing Policy ... Prof. Dr. B. Savaneli, State of Right to Adequate housing... Boundless scales of corruption... Europaforum ... July 1-5, 2002 ...

[/www.europaforum.or.at/Download/ENHR_Conference_Folder.pdf](http://www.europaforum.or.at/Download/ENHR_Conference_Folder.pdf)

20. Conference –

... 12.30-13.00. ‘*Comparative Law Conference*’. Reporter prof. Bizina Savaneli, Tbilissi State University, Georgia... Globalization of Human Rights, Normative Pluralism and Comparative Law... BRUSSELS, October 24th- 26th 2002...

21. New Page 1

... Jane Hall (Economic Incentives to Sustainability. Dr. Bizina Savaneli (Solar Power: Legal Access ... biology.umd.edu/aaas/symposia.htm - 52k –

22. <http://www.osgf.ge/humane/gazeti4.doc>

... samarTlis Teoria, biZina savaneli. 2. pasuxismgebloba ekonomikuri danaSaulisaTvis, m ... www.osgf.ge/humane/gazeti4.doc - 122k - View as html - More from this site

23. RESEAU EUROPEEN DROIT & SOCIETE,

Prof. Bizina SAVANELI, *Jus Cogens* character of the Universal Human Rights Law, Publication of Tbilisi State... 2003... Repères bibliographiques – Novembre 2003, (Extrait de l’ouvrage)...

<http://www.reds.msk-paris.fr/news/inform.htm>

24. FOLLOWERS OF PURE THEORY OF LAW ... (PDF)

... The follower of Pure Theory of Law Prof. Bizina Savaneli believes that Hans Kelsen was, is and will inimitable embodiment of purity of science of ... www.iatp.org.ge/downloads/publications/savaneli_transform.pdf - View as html

25. Human Dimension of Pure Theory of Law

... The follower of Hans Kelsen - Prof. B. Savaneli - believe that the individual enjoys «some limited ... Human Rights theory might be takes its structure from the Pure Theory of Law and...

www.cjil.org/forum/messages/433.html - 101k -

Cached - More pages from this site

26. Opening Speech and Keynote Speaker (PDF)

Page 1. 2003 Hawaii International Conference on Education Honolulu, Hawaii

5. Opening Speech and Keynote Speaker Dr. B. Savaneli... Wednesday Time: 9...
<http://www.hicceducation.org/Edu.Finished Program.pdf>

27. Legal Access to the Solar Energy as Alternative to the Illegal Exploitation of Unrenewable...

... University Professor of Georgia, Dr. Bizina Savaneli, Ph. Dr.

...www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/LegalAccess.htm - 34k –

Cached - More pages from this site

28. LAW, RELIGION, ECOLOGY

...THE GOD AND LAW OR GLOBALISATION OF ECOLOGICAL CATASTROPH...

University Professor, An Active Member of New-York Academy of Sciences,
Dr., Ph. Dr. Bizina Savaneli... All Nations have one Sun...

www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/LAWRELIGIONECOLOGY.htm - 54k –

Cached - More pages from this site

29. http://observatorio.barcelona2004.org/observatorio/verTablon_i.htm

... Author: Prof. Dr. Bizina Savaneli... Jesus of Nazareth brilliantly... Date (D-M-Y): 25-05-2003 ...

observatorio.barcelona2004.org/observatorio/verTablon_i.htm - 15k –
Cached

30. Genetic Engineering: risks and opportunities (PDF)

SESSÃO/SESSION II. ...II. 1. Biodiversity and Human Rights. Prof. Bizina Savaneli. D. Agmashenebeli University of Georgia ...www.lisbon2004-Portugal...

II.2. Genetic Engineering: risks and opportunities. Alexandre Quintanilha. Professor. Institute for Molecular and Cell Biology. University of wfs.w.info/Abstracts-SessionII.pdf - 53k –

View as html - More from this site

More information: www.tsu.edu.ge/Personal pages/savaneli

List of Main Scientific Works by Professor Bizina Savaneli

(Written in Georgian unless otherwise specified)

- 1. Human Rights and Legal Personality (1965)**
- 2. Interaction between Fundamental Human Rights and Individual Capacity (in Russian, 1967)**
- 3. Fundamental Human Rights and state of the person before the Law (in Russian, 1968)**
- 4. Juridical Forms of the Individual's position in the Soviet Society (in Russian, 1969)**
- 5. Les formes juridiques de la situation de la personne dans la societe sovietique. Anotation dans la Revue Internationale de Droit Compare. Vingt-Troisieme Annee N 1, Janvier-Mars 1971 (in French, 1971)**
- 6. Interrelation between Economics and Law (1971)**
- 7. Relative Independence of Law (1973)**
- 8. What is the Law? (1974)**
- 9. Scientific Inheritance of Prof. George Naneishvili (1975)**
- 10. Rights to the claim in the structure of several Legal Relations (1976)**
- 11. Problem of Law and Order (1977)**
- 11. Law and Order as a self-governing Systems (1978)**
- 12. Normative force of Judicial Practice (1979)**
- 13. Some Humanitarian Problems of Genetics (1980)**
- 14. Law, Order and Practice (1981)**
- 15. Idea of Justice in the poetry of Vazha Pshavela (1982)**
- 16. Modern problems of Criminal Law (1983)**
- 17. Economic sanctions in the field of protection of Environment (1985)**
- 18. Environmental Problems, Genetics and Rights to Life (1987)**
- 19. How did the Soviet Government prepare a repression against scientists (1987)**
- 20. Sense of Law and Law in the action (1990)**
- 21. Law, Order and Sense of Law. Theses for doctoral degree (1992)**
- 22. European Convention on Human Rights and Georgian Constitution (1993)**

23. Legal Theory. Manual (1993)
24. Governmental Liability before the Person from the View of International Bill of Human Rights (1994)
25. The problem of State under Law (1994)
26. Kampf um die Macht. Im Rechtsreform in Georgien (1994)
27. Human Rights and Separation of Powers (1995)
28. Draft "Law on the Bar" of Georgia from the point of view of International Standards (1996)
29. Death Penalty as Atavism (1996)
30. To whom doesn't suit an efficient advocacy? (1997)
31. Legal Theory. Manual. 2nd ed. (1997)
32. International Covenants on Human Rights. Commentary (1997)
33. Refugees. Commentaries to the Convention 1951 (1997)
34. Protection aspects of UNHCR activities concerning of internally displaced persons (in English, 1997)
35. Transformation of Universal Human Rights in the Georgian Constitution (1997)
36. UN Committee on Human Rights concerning the violations of Civil Rights in Georgia (1997)
37. Capital Punishment as an atavism (In English, 1997)
38. International Human Rights as a Supreme Law (1998)
39. Observation of the paper presented to the Sub-Commission of UN by Prof. Mustapha Mehedi "The realization of the right to education including education in Human Rights" (UN, Geneva, in English, 1998)
40. Right to Self-Determination of People of Georgia and Equality of Minorities from the Point of International Standards. Moscow Journal of International Law (in Russian, 1998)
41. The Compatibility of Georgian Legislation with the European Convention on Human Rights. (Report to the Secretary General of the Council of Europe, in English, 1999)
42. Professional and Ethical obligations of judges concerning the right to fair, independent and impartial tribunal (1999)
43. Principles of International Law. Manual (2000)
44. Globalization and Human Rights (2001)

45. Globalization and Normative Pluralizm (2001)
46. Universal Human Rights Law. Manual (2001)
47. Necessity of Transformation of International Law into Universal Human Rights Law (2001)
48. Solar Energy and Right to Clean Environment. Report to the Symposium "Sustainable Environment in the Pacific Region", 17-20 June 2001 University of California (Internet Publication, 2002)
49. Single Legal System and Multiple Orderings (2001)
50. One God and Global Problems of Ecology and Law (Internet Publication in English, 2002)
51. Save the Planet after September 11. European Journal of International Law. 03.22.02 (Internet Publication, 2001)
52. Human Dimension of Hans Kelsen's Pure Theory of Law. European Journal of International Law. 03.27.02 (Internet Publication 2002)
53. State of Right to adequate housing in Georgia. Report to the International Research Conference "Neo-liberal Globalisation and National Housing Policy". 1 – 5, July 2002, VIENNA (Internet publication 2002)
54. Globalization of Human Rights, Normative Pluralism and Comparative Law. Report to the "Comparative Law Conference". BRUSSELS, 24th-26th October 2002 (Internet publication 2002)
55. Review of Prof. Christoph Eberhard's Recently Scientific Works in the light of Creation of Common Continental European Legal Theory (in English 2002)
56. Overview of Trends in the Legislation of the EU Member States concerning Status of Refugees (2002)
57. The reorientation of teaching of legal theory on the Human Rights. Report to the Annual Conference, University of Maasricht, 13–14, April 2003 (Internet publication in English 2003)
58. *Jus Cogens* Character of the Universal Human Rights Law. (Monograph in English 2003)
59. Globalization and Racializm. (2003)
60. Legal Theory. Manual. 3rd ed. (2004)
61. Human Dimension of State Law (2004)

